

Egy

MAGYAR RAB

Szibériában.

Irta:

BÁNYÁSZ MÁRTON.

PEST, 1870.

KIADJA A „CORVINA“ TÁRSULAT.

I. FEJEZET.

Elindulásom és tényleges részvételem az 1863-íkj
lengyel fölkelésben.

Mielőtt ismerőseim felszólításának engedve, hozzá fognék az utóbbi évek alatt tapasztalt, lengyel-, oroszországi és szibériai élményeim leírásához, egy kérést kell intéznem az olvasóhoz, és egy megjegyzést tennem, mely egyszersmind mentségemül szolgál.

Kérésem az, hogy fogadja az olvasó ezen visszaemlékezéseket elnézéssel, meggondolván, hogy az a kevés feljegyzés, mely elbeszélésemnek alapul szolgál jobbára igen visszás körülmények között történt, s veszélyes volt úgy az Íróra, mint annak környezetére nézve. — E megjegyzés inkább személyes érdekű, de szerző szükségének látta az elbeszélő egyéniséget, tiszteletteljes szerénységgel bemutatni, és mivel nagyon érzi gyengeségeit és hiányait, figyelembe kén vétetni még azt is, hogy az elbeszélés hőse oly életkorban lépett a

működés terére, mely már magában véve mentségül szokott szolgálni, ha a fiatal ember meggondolatlanul veszélyes vállalatokba bocsátkozik.

Az utolsó lengyel fölkelés bennem, ki alig haladtam meg az ifjú kort, valamint számos fiatal és tüzes hazánkfiaiban, hő vágyat ébresztett, a hazafias lengyelek sorai-
ban, a muszka zsarnokok ellen harcolhatni. Mint számos más hazánkfia, én sem értem be a puszta óhajjal. Némi katonai ismeret és tapasztalat, melyet alkalmam volt szerezni, még jobban megerősített szándékom kivitelében. A háború és csatazaj, melyben tényleg is részt vehessek, régtől fogva vágyaim tárgya volt. Egy ízben már közel jutottam ezen célomhoz, de ismét siker nélkül. Beálltam ugyanis az osztrák hadseregbe, azon reményben, hogy Olaszországban majd lesz alkalmam löport szagolni; de ezt oly időben tettem, midőn a béke már-már megkötetett, s így én még a harcztérre sem jutottam el.

Az 1863-ik év végre teljesíté kívánságot. Nem voltam képes ellentállni a kísértetnek, hogy a lengyeleket felkelésükben segítsem, és küzdelmeikben részt vegyek. Elhagyóm a házat, hol az osztrák hadseregből való kilépésem óta szolgáltam, és elmentem Krakóba. Midőn odaérkezöm, már több hazánkfiát találtam ott, kiktől megtudtam: miként vétetheti fel magát az ember a felkelők soraiba.

Az ismert Alexandrowitsch gyógyszerészhez utasítottak. Ez „Natschelnik“ volt (a nemzeti kormány egy osztályának főnöke), a ki az ujonczokat beírta. En tehát jelentkeztem nála, s ő azonnal kérdezett: van e szükségem pénzre? naponkint, mint mondá, 2 frtot kaphatok;

egyszersmind szállást is jelölt ki számomra. A felkelő újonczok többnyire magán feleknél szállásoltak, mivel nem vala tanácsos őket a vendéglőkben elhelyezni.

Hosszabb ideig Krakóban maradtunk, míg végre egy napon a határra küldtek. Hogy fel ne tűnjünk, részint egyenkint, részint kisebb csoportokban mentünk ki, éjnek idején Krakóból, hogy a közel levő határt elérjük. Az erdőben azonban azt hallottuk, hogy az orosz őrzérek elfogtak néhány lengyel felkelőt. Ennek következtében visszarendeltek bennünket, és ismét huzamos ideig tétlenül Krakóban kelle maradnom. Ezen városban Bornemisza százados parancsnoksága alá helyeztek, ki az idegen légió első századát vezényletté. Az e századhoz tartozó fiatal emberek rendszeren egy kávéházban, néha pedig félreeső helyeken gyűltek össze. Ezek valának ottani „hadi szemléink.“

Egy ily szemle alkalmával tudatták velünk, hogy az aug. 14-érc következő éjjel, 800 ember el fog indulni Krakóból. Említett napon azonban csak 250—300 ember jelentk zett, kik azután különböző csoportokban, aug. 14-én éjjel csakugyan átmertek a határon. Egy nemesi lakban, (ha nem csalódom P . . . y grófé) találkozánk, s ott kaptunk fegyvert és egyenruhát. Ugyanott meg is vendégltek, és elláttak kenyér és szalonnából álló étellemmel. Kevésben múlt, hogy a határfolyó egy kis hidjánál az osztrák őrzérek fel nem tartóztattak. Hogy tehát kikerüljük őket, a patak mentében fölfelé mentünk, s aztán átgázoltuk azt.

Epén virradni kezdett, midőn átléptük a határt, és nem sokára megpillantottuk az ellenséget is, ki várni

látszott bennünket. Haladék nélkül meg is ütköztünk; két óra hosszáig védelmeztük magunkat, de hasztalan, mert az oroszok hatalma, kik ágyukkal is fel valának szerelve, túlnyomó volt. Ők 800 embert vártak, kiknek azon éjjel át kellett volna menni a határon. Szokás szerint árulás útján megtudták szándékolt elindulásunkat. De mint mondám, 800 helyett csak 250 — 300-an jövének, s így kénytelenek voltunk a túlnyomó erő elöl menekülni és visszatérni Krakóba. Nem tagadom, hogy a fegyelem hiánya, a dolog új s a szabadság harcosok ifjú és tapasztalatlan volta is közreműködött a gyors visszavonulásban.

Krakóban osztrák részről közülünk igen sokat elfogtak. A hazafias lengyel nők azonban a foglyok közül sokakat kiszabadítottak. Ez ifjú bátor hölgyek meglátogatták a fogházakat, s mindig kettős ruhákban mentek be, úgy hogy azok egy részét a kiszabadítandó foglyok számára feltűnés nélkül behagyhatták. Ily módon számos felkelő-ujonc, nőnek öltözve, kiszabadult a fogságból.

En és Bornemisza százados, valamint T a n i e w s k i az összes idegen légió főparancsnoka, megmenekedtünk a fogságtól, és egy földbirtokoshoz mentünk osztrák Lengyelországban, hol a további parancsokat be kellett várnunk.

A nemzeti kormány létévé Taniewskit az idegen légió főparancsnokságáról, mert szerinte ő volt oka az utolsó összeütközés szerencsétlen eredményének. Azon 800 ember felszerelése, kiknek elindulását ő bejelentő, igen sok pénzbe került, s mindez néhány óra alatt el volt veszve.

Én az említett összeütközésnél horzsoló lövést kaptam, és elbátortalanítva, már haza akartam térni. Ekkor egy napon meglátogat Grilinski őrnagy, és felszólít, hogy menjek át vele és kisdéd csapatával a határon. Én készséggel engedtem felszólításának, és ezen időtől fogva huzamosabban részt vevék a lengyel felkelés fáradalmaiban és izgalmaiban.

Sok napon és éjen át bolyongtunk a lengyel erdőségekben, és a földbirtokosoktól kaptunk élelmi szereket. Küldötteik azonban igen gyakran nem juthattak el hozzánk, s ilyenkor napokon át élelem nélkül maradtunk. A lengyel pórép nem rokonszenvezett a felkelőkkel, sőt gyakran el is árulta őket. El lehet képzelni, hogy menyire nehezítette ezen körülmény a szabad csapatok hadműveleteit.

Az ismeretes ütközetek közül, melyek 1863. év október, november és december havaiban történtek, néhányban részt vettem, s mivel kötelességemnek minden alkalommal eleget tenni igyekeztem, megbíztak egy század vezényletével, melylyel azután az Opinski kerületben még soká verekedtem az oroszokkal.

1864-ik évi február hóban a Radomski kormányzóságból minden felkelő csapatot összevontak *O p a t o z o* város ostromához. Február 31-én éjjel megrohantuk a várost, és felgyújtottuk egész a küzdhelyig. Ez volt veszedelmünk. A felgyújtott helység megvilágítá állásunkat, az oroszok egész bizton irányozhaták ágyúikat és lőfegyvereiket sorainkra, melyek részben már elfoglalva tarták a várost, és roppant veszteségeket okoztak nekünk. Ezen alkalommal különösen számos tiszt esett el,

és az oly nagy fáradsággal összeszedett hadosztály teljesen szétszóratott. En ezen ütközet után 30 — 35 emberrel, a ki megmaradt, Sklanahutára mentem. A századok maradványai mind másfelé voltak. Némelyik egészen feloszlott.

Márczius 10-én találkoztam Rosenbach-hal ki egy teljes századot vezénylett és Bocskovsk i v a l, kinek osztálya teljesen szét volt szórva. Két nap múlva megjelent R o m b u i l o is, ki azonban esakhamar letette hivatalát, és a vezényletet Rosenbach őrnagynak adta át. Rosenbach, Bocskovski és én elhatároztuk, hogy mivel itt nem tarthatjuk magunkat, a Lubelski kerületben pedig már rég nem láttak felkelő csapatot, — a sandomiri kerületbe fogunk behatolni. Az után Bocskovski és Rosenbach márcz. 13-án vizsgálatot tartottak egy földbirtokosnál, kinek lakában a minap elfogták társaink egyikét. Az ilyen elfogatások rendesen árulásnak tulajdonítottak, s így ők ketten ezen állítólagos árulásért a földbirtokostól, büntetésül 2000 rubelt vettek el.

Márcz. 14-én Sandomir város közelébe jövénk. Itt óvakodva összehuzódtunk, s én az utócsapatnál maradtam. De a helyett, hogy Sandomir felé vezettek volna, a vezetők a századot a határ felé irányozák. Nem tehettem fel mást, mint hogy ez Rosenbach és Bocskovski tudtával történik, kik ezen alkalmat kiszemelték arra, hogy az említett pénzüsszeggel a határon át megmeneküljenek. Hogy menekülésüket megkönnyítsék, az utolsó ölelni szereket is az ifjú katonák szabad kezére bocsáták, kik természetesen sovárogra neki estek annak.

Nyolcz órakor reggel reá találtam a főhadosztályra,

és láttam az árulást. Minden föl volt emészelve, az osztály fele ittas volt. Kétségbe esve álltam a Visztula partján, szemben az ellenséggel. Én kértem a legénységet: fogjanak fegyvert, mert löni hallottam; felhívtam őket hogy teljesítsék kötelességeket és kövessenek. 60 emberrel áttörtem az ellenség csatárlánczát, és heves üldözés után szerencsésen elértem a sandomiri erdőket. Ugyanazon hó 18-án ismét a „szent kereszt“ vidékén voltam. Az ellenség által folytonosan háborgatva, öt hat napig megállapodás nélkül ide s tova vonultam.

A hónap vége felé osztályom egy részét a pirkowi erdőben hagyám, magam pedig elmentem Shipiba, hol találkozni akartam Bossák (Hang) tábornokkal, hogy beszéljek vele, és szabályszerűen benyújtsam lemondásomat. Slupiban azonban öm találtam mást, mint Majowsky századost, ki azt monda, hogy most lehetlen találkoznom a tábornokkal, de ő majd értesíti azt jelenlétemről. Én tehát visszamentem osztályomhoz, reményivé, hogy éjjel majd megtudom a tábornok válaszát. Válasz azonban nem érkezett, s így egy más éjjel ismét elmentem Slupiba, hogy a tábornokkal találkozhassem. Ott arról értesültem, hogy a tábornok hirtelen Drezdába utazott, barátainkhoz, de arra kéret, hogy maradjak még rövid ideig, míg ő visszatér. Magasabb állomásra nevezett ki, és kért, hogy működjem addig az ő nevében. A gyorsan kiállított kinevezést azonnal kézbesíték is nekem. Nem annyira ezen ideiglenes kinevezés, mint inkább kötcleségérzetem vissza szólított csapatomhoz.

Midőn elindultam, már nappal volt, és Pirkow közelében egy felkelő jött elem jelentéssel, hogy orosz katonaság készül csapatunkat megtámadni, Jóllehet el

valók fáradva, mindent elkövettem, hogy elérjem osztályomat. Már már a célnál voltam, és látni véltem embereim kaszáit és fegyvereit, — újra megsarkantyuztam lovamat, és kardommal intettem, midőn egyszerre orosz gyalogosok elállják utamat, s mindkét oldalról dragonyosok és kozákok rohannak meg. Én megfordítom lovamat és visszafelé vágtatok, de mindjárt az első ugrásnál lovam egy golyótól találva összerogy, s én fogva vagyok.

II. Fejezet.

Orosz kihallgatás. Bánásmód a felkelőkkel. Akasztófa és kancsuka között. Kínzások, halálos félelem és női vigasz.

Alig egy órával ezután, az eséstől még mindig félkábultan haladtam, két dragonyos között Slupi felé. Ekkor eszembe jutott, hogy kinevezésem és más meghatalmazások nálam vannak. Sikerült e kis papírokat kivenni zsebemből, s midőn a katonák kérdek, mit csinállok, azt mondtam, hogy rosszul érzem magam, és egy darab ezukrot eszem. Azzal elnyeltem a papírokat. Ideje is volt; mert mindennemű tisztirang a felkelőknél, kötél vagy golyóbüntetéssel járhatott, míg egy császári ukáz az alsóbb fokúakat megkegyelmezé, azaz „kegyelem“ útján Szibériába szállítatni rendelte.

A tiszt azonnal megmotoztatott. Táskámat, melyben két útlevél és 500 rubel volt, magához vette. Azután Opatowba vittek. Mielőtt oda érkezőnk, egy halomról beláttam az egészen elpusztított várost. Leírhatlan érzet

fogott el e pillanatban, és csak most jutott eszembe minden rémeivel a gondolat, hogy orosz fogoly vagyok.

Földszinti, nedves börtönbe zártak. Oda belépve több fogolytársra találtam, kik szintén elfogott felkelők voltak, s kiket részben ismertem. Futárom is itt volt, kit egy reá bízott meghatalmazással és pecsétgyűrűmmel, néhány nap előtt elfogtak.

Mindenekelőtt arról kellé gondoskodnom, hogy eltagadjam tisztí rangomat, s erre elhatározám igénybe venni minden erőmet és óvatosságomat, mert jól tudtam, hogy életem forog kérdésben. Ezen elhatározásnak azonban csak úgy volt siker remélhető, ha egyszersmind a halálra is készen vagyok. Futárom természetesen mindjárt megismert, de én úgy tettem, mintha sem őt, sem a többi jelenlevőket épen nem ismerném. Enni valót ezen napon nem kaptunk, és egy falóeza volt nyughelyünk. Egyébiránt a felindulástól nem is tudtunk volna enni. — Éjjel senki sem aludt. — Hallám fogolytársaim beszélgetéseit, s ők azt gondolták, hogy én az ő lengyel tájnyclvöket nem értem. „Parancsnokunk — mondák — csakugyan azt hiszi, hogy mi nem ismertük meg! De az orosz kancsuka alatt majd felébred ő is.“

Másnap reggel két kozák elvezetett a haditörvénytörvények elé. Ott megkérdeztek, hogy hívnak? még pedig lengyelül. En azt feleltem, hogy rosszul beszélek lengyelül, oroszul pedig épen nem, s azért németül kérném magamat kihallgattatni. Erre előhívtak egy izraelita orvost tolmácsnak, s újra kérdék nevemet. Én a lehető legnyugodtabban azt válaszoltam: „Uraim, hiszen önök tudják, mert útleveleim önök birtokába vannak! — A kérdést másodszer is ismételték, és én ugyanazon választ adtam.

Az urak természetesen nem tudhatták útleveleimből, hogy ki vagyok, mert ezen papírok a pénzzel együtt, a a mint igen jól láttam, ide kísértetésem alatt elvesztek az orosz tisztok kezei között.

Harmadszor is szigorúan megkérdeztek: „Tehát nincsen önnek semmi neve?“

Én viszonzám: „Uraim! Táskámban van útlevelem, s abból elolvashatják nevemet.“

Erre kozákokat híttak, kik elvezettek egy elzárt kis szobácskába, letettek ott 3 font kenyeret és egy korsó vizet, s aztán magamra hagytak. Két napig maradtam egyedül a sötét zugban, mely körülbelül egy öl széles lehetett, és így volt időm gondolkozni további magamtartása felett.

Harmadnapra ismét előszólítottak. Midőn beléptem, ott láttam egy lengyel földbirtokost Opatow környékéről kinél többször voltam. Megkérdeztek: „Tudja e már, hogy hívják? eszébe jutott-e már neve?“

En hidegvérüleg azt feleltem: „Uraim! önök épen oly jól tudják nevemet mint én.“

Tovább kérdeztek tehát: „Ismeri ön ezen urat?“

Én azt válaszolóm: „Ma látom öt először.“

„Nézze meg jól, talán mégis emlékezik reá?“
Én előbbi vallomásom mellett maradtam.

Most a földbirtokost kérdezték. Ez hozzám fordult, és lengyelül azt monda nekem: „Parancsnok ur, elmúlt a tagadás ideje, meg kell vallanunk az igazságot.“

Ezen megszólításra úgy tettem, mintha nagyon haragudnám, reáütöttem a lengyelre, s azt mondtam: „Psubrat (hunczut), hogy mondhat ön ilyet! miként gúnyolhat helyzetemben oly cízzel, melyet sohasem viseltem,

és mely engem nem illet meg. Büszke volnék, ha parancsnok lettem volna, nem hogy azt tagadnám.

Az elnöklő őrnagy újra behivatá a kozákokat, hátra köteté kezeimet, és megveretett a kancsukával. Erre egy mellékszobába vittek, hol több ajtót és rácsozott ablaknyílást láttam. Az ajtókon is voltak nyílások. Figyelmeztettek e nyílásokra, és felszólítottak, hogy nézzek át azokon. Nem voltam képes kivenni a mellékszobákban levő embereket, de ők igenis láttak engem.

Ezután visszavezettek a börtönbe, még pedig most egy sötét lyukba, hol lócza sem volt. Letettek mellém 3 font fekete kenyeret és egy korsó vizet, és magamra hagytak. Este kitakarították börtönömből még azt a kevés szalmát is a mi benn volt, és vizet töltöttek a földre 4 — 5 hüvelyknyi magasságig! Azután benn a börtönben s az ajtó elé egy egy katonát állítottak fel örül, s ezeket több ízben felváltották. Így kínoztak két napig. Ha a falhoz akartam támaszkodni, a katona elrántott onnan, azt mondván, hogy ez nincsen megengedve; lefeküdni meg a víz miatt nem bírtam.

Harmadnapra ismét előszólítottak. 20 — 24 fiatal embert, jobbára felkelőket és más embereket láttam együtt. Midőn beléptem, az elnöklő őrnagy így szólott: „Ismeritek-e ezen buntowschikot? (Rablóyilkost).“

Többen azt felelték rá: „Igen, ő kapitán volt.“

Egy másik azt mondá: „Én már 6 hónapja láttam, Ő akkor Chmilinski alatt szolgált, s már akkor is kapitán volt.“

Ekkor megkérdeztek, hogy mit mondok ezekre?

Én vállvonva mosolyogni kezdtem: „Ez uraknak igaza van, az én nevem Kapitány, mindazonáltal nagyon

tévednek. Csak azt jegyzem meg, hogy magyar vagyok, kinek családi neve „Kapitány,“ útleveleimből láthatták hogy igazat beszélek.“

Már akkor midőn először szólítottak meg a kapitáum címmel, arra a gondolatra jöttem, hogy e címet családi név gyanánt felveszem. S ez sikerült is.

Az őrnagy dühbe jött: „Micsoda gyalázatosság ez! — mondá. Azt hiszi hogy gyermekek állanak ön előtt? Behivatá a kozákokat, és félóra hosszágig kínoztatott. En azonban makacsul ragaszkodtam állításomhoz, minél-fogva ismét visszavezettek a börtönbe.

Másnap ismét maguk elé idéztek. Most jószággal igyekeztek tőlem valamit kitudni, a mi csak megszilárdított azon gyantásomban, hogy a helyes utat választottam. „Változtassa meg állításait, vallja meg az igazat, és az ítélet sokkal szelídebb lesz; ellenkező esetben kénytelenek leszünk önt folyton kínozni. Elkerülhetetlenül szükséges tudnunk nevét és rangját.“

En viszonzám: „Uraim! Önök nevémet akarják tudni? Hiszen tudják már! mit kívánnak tehát még tőlem?

Ismét kozákokat hívtak, s azt mondák, hogy változtassam meg vallomásaimat, mert különben ismét megvernek. A két kozák a kancsukával már hátam mögött állott.

Én erre lengyel nyelven, jól rögzül, a mint tudtam, így szóltam: „Ha megkínoznak, azt fogom mondani, hogy én vagyok a lengyel király, én vagyok a nemzeti kormány, én vagyok Bossák tábornok, szóval mindent, a mit önök kívánnak.“

Erre néhány hatalmas vágást mértek hátamra,

Az őrnagy közbekiáltott: „Ne tréfáljon, hanem feleljen arra, a mit öntől kérdeznek. Hogy hívják önt, és mily rangot viselt a felkelőknél?”⁴

„Ön tudja, hogy magyar vagyok — viszonzám dacosan —; ez benn van útleveleimben; öt vagy hat hónap óta szolgállok a lengyel felkelésben mint közkatona, és most fogoly vagyok.“

„Mi indította önt arra, hogy részt vegyen a felkelésben?“ — kérde tovább az őrnagy.

„Az, a mi az orosz hadsereget 1849-ben arra bírta, hogy Magyarországra jöjjön“ — volt válaszom.

Az őrnagy mérgesen felkiáltott: „Hagyjon fel az ilyen beszédekkel! én azt akarom tudni, miért harczolt ön a czár seregei ellen?“

„Mert katona akartam lenni, és részt akartam venni egy háborúban.“

Az őrnagy megrázta fejét, de úgy látszik, hogy válaszomat nem vette rász néven. Följegyezteté válaszomat, és visszavezettetett a börtönbe.

Megint azon börtönbe vittek, hol víz volt a földre kiöntve. Most már a hatodik éjjel nem aludtam.

Újabb álmatlan éj után ismét a hadi törvényszék elé idéztek. Ezúttal Csengery tábornok elnökölt. A háború alatt több ízben láttam őt távolról. Mindenki tudta hogy Pirkow mellett elbújt egy nagy főzőüstbe, hogy a golyók elől biztosítva legyen. Midőn megláttam, önkénytenül eszembe jutott tette, úgy hogy mosolyognom kelle.

Az őrnagy, ki a tábornokot kísérte, így szólott: „Ez az, a ki nem akarja bevallani, hogy miként hívják “

Csengeri nagy hangon rám kiáltott: „Mindegy! akár vallott akár nem! felakasztatom!“

Én, bajuszomat lesimítva, így feleltem mosolyogva: „Mire való a sok czeremonia excellentiád? Hadd üssön agyon a két kozák. Nem vagyok sem első, sem utolsó, a ki önnek igazságtalan ítélete folytán ártatlanul meghal.“

Összeszorítá öklét, mintha el akarna hallgattatni, s az ajtóra mutatván, így szólt: „Vigyétek el ezt a zsiványt! Az fog vele történni, a mit mondtam.“

Az őrnagy még hozzátevén: „Valljon meg mindent, s a tábornok úr talán megváltoztatja kimondott határozatát.“

Én viszonzám: „Őrnagy úr! én nem leszek az első, ki igazságtalan ítélet folytán hal meg. Már mondtam, hogy részt vettem a felkelésben, és hogy Kapitány a nevem; mást nem mondhatok.“

Erre visszakísértek a börtönbe, de este felé más, elkülönített börtönbe helyeztek át, mely száraz volt. Szalmát is adtak fekhelyül. Azután kérdezők, mely valláshoz tartozom, és milyen lelkészt kívánok. Én azt feleltem: „Nekem nincsen szükségem senkire, Isten megbocsátja annak bűneit, a ki ártatlanul hal meg.“ Erre reám zárták az ajtót, s én kitűnő jól aludtam, jólehet azon meggyőződéssel alvám el, hogy másnap reggel felakasztanak.

Másnap reggel igen későn ébredtem fel. A nap magasan állott az égen, és besütött szobámba. Én elgondolkoztam, hogy mily jól esett az utolsó álom, hogy oly soká aludtam, és még mindig nem jöttek el értem! Míg e felett gondolkoztam, és eszembe jutott, hogy a kivégzések közönségesen korán reggel szoktak véghezmenni, börtönöm ajtaja majdnem nesz nélkül megnyílt, s egy lengyel öltözetben levő nő lépett be azon, ki a nél-

kül hogy szólt volna, némi élelmiszereket tett le az asztalra. Én örömteljesen kinyújtani feléje kezemet, és kértem, hogy beszéljen velem néhány szót. Ő azonban a hallgatásjeléül ajkaira tévé ujját, részvételtjes szemeivel teám tekintett, az étkekre mutatott, és aztán kisietett. Ezen egész jelenet oly nesztelenül, oly csodaszerű gyorsasággal ment végbe, hogy aggódva utána kiálték: „Talán végtorom ez? vagy talán meg van az étel mérgezve, hogy gyorsabban és kisebb zajjal menjek át a más világra?“

De felindulásom, aggódásom és gyanakodásomnak semmi eredménye sem volt. Az ajtót bezárták, s én magam voltam az étkekkel. — Százszor meg volt már írva, s én magam is gyakran olvastam, mily érzelmeket képes költeni egy jó illatú étel az oly emberben, ki hetek óta nem evett. Ezen leirhatlan kétérzetet izlelém meg most, midőn haladék nélkül hozzáláttam a sülthez. Nagymennyiségű húst, főzeléket és kenyeret evém, és mind megivám a bort, a mennyi csak volt. Azután visszahanyatlottam nyughelyemre, és mély álomba merültem. Nem sokára igen rosszul lettem, hányni kezdtem, és mór valóban azt kezdém hinni, hogy az étkek meg voltak mérgezve, s hogy önnön magam által hajtattak végre egy „orosz ítéletet.“ De azután ismét meggondoltam, hogy egy lengyel nő, a ki azonkívül még olyan nyájas volt, nem vállalta volna magára ilyenben a közvetítő szerepet, és bajomat a hosszas nélkülözéseknek tulajdonítám. A megújult lankadság ismét lefeküdni kényszerbe, s így elaludtam, és egész másnap reggelig aludtam.

Reggel a börtönőr, katonák kíséretében megjelent nálam és felköltött, — de nem a kivégzésre, hanem az elindulásra.

III. FEJEZET.

Elindulás Varsóba. A kihallgatás folytatása.
Barát és áruló. Menetünk Moszkvába.

»Hová? susogák egymás között a foglyok. — „Ralom kormányzósági városba.“

Egy női alak jelent meg a foglyok sorai közt; az én lengyel nőm volt. A felkelőknek, kik nehéz vasakkal meg voltak bilincselve, bucsuzóul kenyeret, kávé és süteményt hozott. Szívem bensőjében bocsánatot kértem tőle szörnyű gyanúmért.

A foglyok csoportjaiban több lengyel nemest, papot és tanulót láttam, kik résztvettek a küzdelemben szerencsétlen hazájukért; — mind súlyos bilincsben voltak. Olyanok is voltak közöttük, kikkel én ismerős voltam.

Az orosz britskák nem sokára megérkeztek, minket tova szállítandók.

Nekem is adtak egy helyet a kocsik egyikén, és mellém ültettek egy katonát, míg a többi urakat a többi britskán helyezték el. — A menet végre megindult két

zászlóalj gyalogság és két szotnya kozák kíséretében. A foglyokat 5 britskán vitték; többen közülük gyalogmentek.

Kunowban arról értesítettek egy velünk levő foglyot, kit Subolowskinak híttak, hogy neje épen lebetegedett. Természetesen ez állapotban sem volt szabad nejét meglátnia. — Hatankint bezállásoltak bennünket egy egy házba, a legszigorúbb őrizet alatt; a lengyelek mindazáltal igen jól megvendégeltek bennünaet. — Papjaik és földesuraik közül többen eljöttek megnézni, de ritkán engedék őket hozzánk jönni, — Én nem beszéltem senkivel, nem válaszoltam a kérdésekre, és általában, a mennyire csak lehetett, tartózkodó voltam.

Másnap Itlsára jövénk, hol egy úri lakban megháltunk. A nők megkérdeztek: nincsen e szükségem fehérneműre vagy egyébre, de én köszönettel visszautasítám az ajánlatot, mert még mindig azt hívém, hogy kivégezni visznek.

Következő nap Radomba értünk. — A katonaság orosz dalokat énekelve, épen bevonult oda.

Bennünket mintegy negyvenünket egy toronyba zártak. Nők is voltak már akkor velünk, gyermekeikkel együtt. Nem tudom, hogy miként kerültek közénk. Egyszerre csak ott voltak, és osztoztak nyomorunkban.

Radomba érkezésünk után nemsokára egy katonavizsgáló bizottság elé állítottak. Az előcsarnokban levették rólam a lánczokat, s úgy vezettek a törvényszéki terembe. Aggasztónak találtam, hogy a bilincseket levették rólam.

Benn azt kérdék tőlem:

„Ön az, a ki Kapitánynak nevezi magát?“

Én nem feleltem rá, hanem csak igenlőleg intettem fejemmel, mintha semmi kétség nem foroghatna fon ez iránt.

„Nem tud Ön beszélni?“

„Uraim! ha önök épen oly jól tudják családi nevet mint én, nem tartom szükségesnek, hogy azt ismétljem.“

„Velünk nem beszél úgy mint Opatovban! Mi agyonlövettük Chmilinskit, másokat felakasztattunk, és tudja meg, hogy nálunk nem csúszik keresztül oly könnyedén, mert mi nem hiszünk ön állításának.“

„Hogy nem hisznek nekem, azt tudom; hogy felakaszthatnak, az lehetséges; nem lennék utolsó, akivel ez történik. — Lengyel felkelő voltam, és el vagyok készülve a halálra. — Én küzdöttem a lengyel ügyért, de nem mint százados, hanem mint közönséges felkelő. — Csak családi nevem Kapitány.“

Erre néhány percnyi szünet állott be, minek elteltével velem szemközt megnyílt egy ajtó, s azon át kirohant Dobrowolski ezredes, kiről már előbb hallottam beszélni. Egyenesen nekem jött, és hatalmas hangján körülbelül így szólt:

„Szóljon kend: hogy hívják kendet? átkozott zsvány!“

En mereven rá néztem és hallgattam.

Ő ismétlé kérdését: „Szólj átkozott zsvány!“

„Tábornok úr — mondám — én védtelen vagyok, de ne higye, hogy félek öntől. Ártatlan vagyok; az ártatlan pedig nem ismer félelmet.“

„Ki vele — kiáltá dühösen — ki vele!“

Kivezettek egy kis külön börtönbe, mely falóczá-

val volt ellátva. Kenyeret és vizet adak, s így maradtam ott két napig.

Harmadnap kihívtak onnan. Ismét mintegy 50 foglyot talált:m együtt,, közöttük papokat, nemeseket és olyanokat is, kiket azelőtt ismertem. Az egész csapatot egy katonai laktanyába vezették, mert börtönünk túl volt tömve. Mindnyájunkat együtt egy nagy terembe zártak, de mégsem akadályozhaták meg, hogy néha olyanok is bejöjjenek, kik élelmi szereket hoztak. Még itt is igen keveset beszéltem szomszédaimmal, mert még mindig nem tudtam, hogy éri végét talányos clitéltetésem. Ugyanazon helyzetben voltak többen is fogoly társaim közül, papok, nemesek és több olyan, kikkel azelőtt érintkezésben állottam. A lengyel nők azonban mindig bátorítottak; élelmi szereket, kávé, könyveket hoztak, és a szerencsétlen haza szerencsétlen harczosai iránt lehetőleg előzékenyek igyekeztek lenni.

Nyolcz napot töltöttünk már a radomi laktanyában, midőn új foglyokat kezdenek beszállítani. Kilenczedik nap az egész csapatot útnak indították Varsó felé. — A szükségelt kocsikat Radom városa állítja ki.

Valahányszor ezen szomorú, de vigasz nélkülinek épen nem mondható úton közeledtünk valami helységhez, le kelle szállnunk a kocsikról, és gyalog menni, mivel ily helyeken a gyalogolás volt előszabva. Mindenütt találkoztunk lengyel nőekkel, leányokkal és gyermekekkel, kik mindenféle élelmi szereket hoztak, és készséggel nyújtottak segélyt és vigaszt. Ha a durva katonák visszalökték is őket puskatussal, megint eljöttek, és ellátták a foglyokat adományaikkal, élelmi szerekkel, ruhával és pénzzel, Minden állomásnál jöttek elénk ezek a

csodálatraméltó teremtmények, süteményeket, hűsítőke és más élelmi szereket hozván. Többen elkísértek egy állomásra a másikra. — így múlt el öt komor, de néha mégis egy-egy örömsugárral átszótt nap. Naponkint 3 — 4 n;értföldet tevének.

Ötödik nap megérkeztünk Varsóba, hol egy erődbe vezettek bennünket. Sokan közülünk még mindig meg voltak bilincselve. Azokat, kik még nem voltak elitölve, es a kik újonnan jöttek, elkülönzött börtönökbe zárták. Ezen börtönök nem voltak nagyok, — de tisztábbak, mint a miket eddig láttunk, s vaságyakkal és szalmával felszerelvék. Barna kenyeret és úgynevezett lengyel levest kaptunk enni; de megengedték azt is, hogy saját pénzünkért ebédet hozathassunk.

Varsóba érkezésem után második nap egy tiszt az Ausztricki (Osztrák) nevű ezredből j 'tt hozzám, s mintegy hivatalosan jelenté:

„Uram, ön kapitány; rendeletet kaptam, önt mindenütt bemutatni, hogy nem ismeri-e valaki?”¹

En, a tiszt, egy hadbíró és két közkatona elindultunk, hogy bejárjuk az összes börtön helyiségeket.

Mihelyt beléptünk a közbörtönbe, elkiáltám magam lengyelül: „Uraim! á ki engem még nem látott, fizessen a tiszt úrnak egy kopeket; ritka állatot mutogat, mely az akasztófára van szánva.“ — A tiszt arra megboszanodva, kilökött az ajtón, aztán kijött utánam, és visszavezetett börtönömbé.

Két nappal ké öbb elvittek a régi kórházépületbe, hol 50 — 60 más fogoly volt bezárva. Ott találtam Kusinskit, Sablowskit és másokat. Kérdezték: hogy állanak ügyeim? s én azt mondtam: „Még mindig

nem tudom; de most már kezdem unni a dolgot,“ Hangulatom csakugyan olyan volt. A halálra való folytonos gondolat, mely közelebb kilátásban látszott mint a csatában, anélkül azonban, hogy itt oly nyugodtan fogadtam volna, mint a dicsőség mezején, roppant laukasztó behatással birt, úgy hogy utoljára már csak gunynyal és tréfával védelmezem magamat.

Két nappal később orosz huszártiszt, még pedig magyar ember jött hozzám, a ki Oroszországban szolgált. Mindenütt kérdezősködött, hogy nincsen-e itt egy magyar, a ki a Kapitány névvel él. Én bemutattam magamat, mire ő magyarul megszólított: „En Bcrg gróf hadsegéde vagyok. Mondja meg őszintén nevét; már sokakat megmentettem, és önt is meg fogom menteni.“

Őn talány előttem, tisztelt főhadnagy úr — mondtam én. — Ha szavaimból megismerte, hogy önnek honfia vagyok, úgy hiszem ezzel beérheti. Nem is kelt nagy bizalmat, hogy ön, mint magyar, orosz szolgálatban áll, s így meg fog bocsátani, ha önnek kiszabadítási ajánlatait visszautasítom. A mi nevemet illeti, ön ismeri azt, és nem is oly jelentékeny, hogy megérdemelné a nagy fáradságot, melyet reá vesztegetnek.“

Ő azonban gyanús bizalmassággal tovább unszolt. „Hogy mi volt ön a lengyeleknél, arról most nincs szó, most kiszabadulása forog kérdésben; nevezze meg tehát rangját, s én mindent meg fogok kísérlem.“

Én boszankodva elfordultam, kijelentém, hogy rosszul érzem magam, és le akarok feküdni, és kértem, hogy szíveskedjék mással mulatni, mert nekem nincsen semmi mondani valóm.

Beültem a lóczára, várva, hogy eltávozzék. De ő

még mindig közelebb jött, beszélt becsületéről, a magyarok iránti szeretetéről, nagy befolyásáról Berg tábornoknál, s végül arról, hogy legjobban megtudnánk talán egyezni, ha egyenlő helyzetben alkudoznánk egymással.

Tudtam, hogy mit akar ezen ember. A foglyok közt gyanítottak egy nagy magyar nevet, és azt akarták minden áron felfedezni. Ha ezen vizsla szolgálatra orosz tiszt vállalkozott volna, kiket a felkelők nagyon utáltak, az nem tűnt volna fel; de hogy egy hazánkfia, egy magyar aljasait el annyira, az fellázítá véremet, s azért elvesztöm türelmemet, így szóltam:

„De uram! én már többször kértem, és most már utoljára kéíem, hagyjon békében. Társai sokat kínoztak és gyöngítettek. Ismerem az orosz kegyelmet, és kérem önt, kíméljen meg vele. A magyar közmondás azt tartja, hogy: a kutyából nem lesz szalonna.“

Ezután e szavakkal: „azt a bitang akasztófára valóját!“ — iszonyú fenyegetés közben, nagy mérgesen kiment. Többé nem is láttam őt.

Ismét nyolcz nap múlt el, mely alatt semmi nevezetes nem történt. Naponkint levest kaptunk 3 font kenyérral és tűzzel.

Május negyedikén reggeli 3 órakor felköltöttek. Fölolvasták neveinket, és erős fedezet alatt a vasúti indóházhoz vezettek. A vonat bizonyos számú fegyencvagonból állott, és rendeltetése Moszkva város volt. — Vilna volt az első pihenő állomás. Ott meg is etettek bennünket. Onnan tovább vezetett utunk Pleskovba; itt két laktanyában ismét két napot időztünk. Most mái nem kérdezték többé, hogy hívnak stb.

Kisebb napi menetekben elértük végre Moszkvát,

hol mindnyájunkat a Titowski laktanyában helyeztek el, mely a vasúti indóháztól 2 mértföldnyire esik. Gyalog mentünk át a főváros utczáin. Az oroszok az utcákon gúnyoltak bennünket, és bentowsiknak (lázádoznak) csúfoltak, köveket hajigáltak utánunk, és még az ablakokból is vizet öntöttek le reánk. Katonai fedezetünk majdnem annyira ment már, hogy az ily magtára'dásokat megtorolja — A Titowski katonai laktanyában mintegy 3000 elrongyolt szomorú fogoly volt elhelyezve. Ezek voltak az 1863-i lengyel fölkelés romjai.

A laktanya több épületből állott. Nagy udvara volt, közepén egy kerttel, melyben szabad volt sétálnunk. Míg Moszkvába értünk, a fogolyszállítmány mindig nagyobb lett, és még most is érkeztek elkésették. Ezen fogságunkban meglehetősen szabadon mozogtunk; megengedték, hogy saját pénzünkön kávéházat állíthassunk, hol kávé és csokoládét mértek. Játsszani természetesen nem volt szabad. Közös konyhát is tartottunk, hol mindenki olcsó pénzért kapott enni valót. A kis nyereséget, melyet ezen vállalatok hoztak, kiosztottuk a legszegényebbek között, vagy pedig fehérműeket vettünk rajta.

Itt világosan látni lehet: miként fűzi össze a közös szerencsétlenség az embereket. A legkülönbébb rangnak és állásunkból, a legkülönbébb nemzetiségekből egy nagy család alakult, melynek egyes tagjai csak arra törekedtek, hogy az egésznek érdekeit mozdítsák elő.

Sok érzékeny jelenet adta elő magát a laktanyában melynek fogházszerű egyhangúságát csak az zavarta meg olykor, ha új foglyokat hoztak a vasrácsos kapun át; mi mindennap megtörtént. Apák megtalálták itt gyer-

mekeiket, férjek nejeiket, gyermekek szüleiket, s a jó barát barátját, kit a csatában elesettnek vélt. Ha sokáig elválasztva volt családtagok találkoztak, örömük kifejezése leírhatatlan volt, s a jelenlevők szemmel láthatólag oszták ez örömet.

Sokszor olvastam, hogy miként választják elarab-szolgakereskedők az elfogott négereket egymástól, és itt önkénytelenül amaz iszonyú jelenetekre gondoltam. Mindig eszembe jutott, hogy ezeket a szerencsétleneket is rabszolgatartó urak közt osztják majd ki. A szibériai bányák, melyek megmunkálására kiküldték a szerencsétleneket, bizonyára nem voltak kevésbé „vérrel trágyázott ültetvények“, mi it az amerikaiak.

Hat hétig időztem el a laktanyában; majd mindennap reggel hoztak 200 —300 elfogott egyént, és este ugyanannyit elszállítottak, s így elég oly jelenetnek valék tanúja, mint az említettek.

Ily fogolyszállítmányok alkalmával, ha a szerencsétlenek egyike egy másikban kémet vélt felismerhetni a fölkelés idejéből, nem ritkán véres verekedések történtek, melynek csak katonaság közbenj írása vetett véget. A katonák mindig védelmezték az áruzókat, és biztonságba helyezték őket. Mivel a foglyok közt voltak ifjú leányok, és egészen kis gyermekek is, majd mindennap megtörtént, hogy egyes gyermekek a szokatlan élet-, módnak s a rendkívüli fáradalmaknak áldozatul estek. Minden megérkező szállítmány örömet okozott, mi den elmenő megújítja a válás keserűségeit. Azon foglyokat, kik még vizsgálat alatt állottak, és még nem voltak elítélve, a Widenski Guru laktanyába helyezők át, mely

szinten Moszkvában van, nem messze az evangélikus temetőtől Engem is áttettek.

E laktanyában több magyart találtam, így Székely Lajost, Fövegi Bélát, Sándor J-t, Rubinsteint, Frankot s többeket, kik mindnyájan a katonák menázból ettek. Itt is nagy udvar volt, melyben az itt bezárt 1500 fogolynak szabad volt járkalni. Mivel még volt egy kevés pénzem, külön menázst rendeztem be, hol mindennap másikkunk főzött. Mindennap elmentem a szolgálattelvő tiszthez, és kértem, hogy küldjön ki egy katonát, a ki számkra bevásároljon.

Több magyar is ebédelt nálam. Thea és czukor is volt nálam kapható, és lassanként hozzászoktunk a „prikiski”-hez, az orosz theázasi módhoz, mely szerint az ember egy darab czukrot vesz szájába, és aztán megissza rá a theát czukor nélkül. — Így múlt el ismét 14 nap. Ide is hoztak szállítmányokat, és másokat útnak indítottak. Sokakat Wladimirba szállítottak. Engem és Székely Lajost 14 nap múltával szintén áttettek Wladimirba.

A vasúti indóházhoz jutottunk, hol több orosz alalmazsnát osztogatott a foglyok között.

A politikai foglyok nem fogadták el az ajándékot, jóllehet a pénz náluk is nagyon elkelt volna. Ejjél után megérkezénk Wladimirba, s a fogházba vittek. Mivel még mindnyájan aludtak, és senki sem tartotta érdekesnek, hogy beeressen bennünket, egész reggelig az udvaron tanyáztunk.

Itt mindennap vizsgálat elé idéztek bennünket. Újból megkezdődött a vizsgálat ellenem in, én azonban megmaradtam előbbi állításaim mellett, és semmit sem

változtattam azokon. Nehány nap múlva egy fegyencz-csapattal más épületbe vittek, hol félig vad orosz katonákkal ugyanazon fegyelem alatt állottunk, körülbelül úgy mint az istállóban a lovakat szokás tanítani. Nem bántalmaztak ugyan, de a bánásmód nem is volt emberinek mondható.

IV. Fejezet.

Egy kaland. Mindig csak a nők. Egy vad tábornok.
Az ítélet.

Elbeszélésemben, a nélkül, hogy szándékosan teném, folyton és mindig vissza kell térnem azon befolyásra, melyet a nők sorsunkra gyakoroltak, és az ebből folyó viszonyokra. A menyiben e kalandok engem illetnek, nagyon igénytelen természetűek; a komolyabbak és érdekesebbek bajtársaimnak jutottak, a mint később ki fog tűnni.

Az én egyszerű kalandjaimhoz többi közt a következő tartozik.

Vasárnap megengedték, hogy megjelenjünk az isteni tiszteleten. A változatosság kedvéért egyszer én is elmentem az evangélikus templomba, s ott egy szép fiatal leánykát pillanték meg. Láttam, hogy észrevett, és következő vasárnap ismét elmentem a templomba. Sikertült a leányhoz jutnom, és beszédbe eredtem vele, Azt

kérdé tőlem, hogy én is „lengyel elítélt“ vagyok-e? En igennel válaszoltam.

„Soká itt marad ön?“ — kérdé halkán, s aztán szemlesülve hozzátéve: „Ha itt akar maradni, jelentse magát, hogy a polgári kórházba óhajt felvétetni. Forduljon dr. Weisshez, ő majd felveszi Önt a polgári kórházba.“ — Erősen hangsúlyozta e szavakat, s azzal elment.

Ennek következtében betegnek jelentem magamat. A kórházba küldtek, s ott a leányka által megnevezett orvoshoz fordultam. Az orvos azt mondá, hogy nehezen fog sikerülni a polgári kórházba jutnom; és hogy először be kell jelentenie a dolgot a fokormányzónak. Vissza kelle tehát térnem börtönömbé, de már d. u. 6 órakor eljött egy betegszállító kocsi, és 2 csendőr kíséretében oda szállított, a hová kíváncsoztam. Kimutattak egy szobát, mely foglyok és beteg hivatalnokok számára volt berendezve. Más nap délutáni 2 óra felé Simons Júlia kisasszony,— ez volt neve bájos tanácsadómnak,— theát és süteményt hozott, s egész örömteljesen mondá: „Ugyebár sikerült? Látja: mit tehet a főkörmányzó barátnéja!“

Megcsókolám kezét, kértem hogy foglaljon helyet, és jóltevőmnék nevezem.

„ön addig maradhat itt, mondá ő, ameddig tetszik; majd ki fogom eszközölni. Többször meg is látogatom; itt nem fog senki zavarni Sajnálkozom az ön sorsa felett.“

Én túláradozva hálálkodtam. — Féhhát múltán el-távozott, mondván: „Viszontlátásig! Holnap ilyenkor ismét eljövök.“

A nap többi részét unatkozva töltöm. Másnap kértem barátnémat, hogy szerezzen nekem papírt, írószere-

ket, és ha lehet egy sakkjátékot is. Még ugyanazon nap mind megkaptam, a mit óhajtottam. — Harmadnap a főkörmányzó eljött a kórházba, s épen akkor lépett szobámba, midőn egy sakktalányt írtam fel.

„Mit csinál ön?“ — kérdő a mogorva harczi.

„Sakktalányokat írtam fel“ — volt válaszom.

„Írjon fel nékem néhány talányt“, mondá, miután a papírt gondosan megvizsgálta, s nem sokára kard csörtetve kiment. — Bennem a hála Simons kisasszony irányában napról-napra élénkebb lőn. Tíz napig naponta eljött. Új világ tárult fel előttem, ha őt láttam.

Szép, de fájdalom! csak rövid álmom volt ez fogságom első szakában. Egykor a főkörmányzó épen olyankor jött, midőn Júlia nálam vala. A nélkül, hogy egy szót szólna, megfordult s elment; a leány pedig sírva követte őt. Utána sietve, azt kérdöm tőle halkan:, Miért sír?“

„Nem magam miatt, — mondá ő — hanem ki tudja: mi történik most önnel?“ — Ezek voltak az utolsó szavak, miket ajkairól hallottam.

Még ugyanazon este visszavittek börtönömbbe.

Másnap reggel kiszólitottak, s tudtomra adták, hogy mialatt a kórházban voltam, Ítéletem Moszkvából megérkezett. — Az Ítélet Gildenstuben hadtestparancsnok által volt aláírva, és 12 évi nehéz munkára szólott a Werczinski-féle arany bányákban Szibériában.

Egy csendőr kíséretében, bilincsekkel lábamon, még ugyanazon éjjel el kelle utaznom vasúton Nisni-Nowgorodba.

Ott börtönbe zártak, hol Körülbelül 10 más fogoly is volt.

Minden reggel érkezett egy szállítmány Moszkvából vagy Wladimérből, és mindjárt azon szállítmány, mely megérkezésem utáni reggel jött meg, Pavel Landovszki ismeretes felkelő vezért hozta magával. Anyja is idáig kísérte.

Pavel Landovski a nemzeti kormány csendőrségének feje volt Varsóban. Apja mint ezredorvos szolgált az orosz hadseregben. Ő maga is orvostanhallgató volt.

A fiatal ember különös, majdnem titokszerű jelenség volt. Befolyása, melyet a forradalomra titkos utakon szerezni tudott, a legterjedtebb körű volt. Annál veszélyesebb is volt azután állása; — be volt szorulva barát és ellenség közé, s mindkettőnél működött, úgy hogy bármely párt akármely pillanatban gyanúba foghatta volna, hogy ő áruló.

A még csak 21 éves fiatal embert névről, a nemzeti kormány parancsaiból és rendeleteiből már ismertem; egy fivérével Krakóban személyes ismeretségem is volt. — Nehány nappal ezelőtt egyik varsói lapban azt olvastam, hogy akasztófára ítélték. Midőn tehát az új fogoly szállítmány megérkezésénél felolvasták az érkezettek neveit s ezek között Pavel Landovski nevét is haliám, nagyon csodálkoztam, mert már holtnak hívem őt. En azonnal odamentem hozzá, és kértem tőle, ő-e az, kit hír szerint néhány nappal ezelőtt fel akartak akasztani?

Ő nyájas modorban, majdnem ugyanazon kérdéssel válaszolt: „S ön ugyanaz a kapitány, kit ezelőtt 3 hónappal fel akartak akasztani?” — azután mosolyogva így folytatás „Engem felakasztottak, de megint levettek.

Erre megmondtam Berg grófnak véleményemet, és most nem tartozunk egymásnak semmivel. Ellene intézett merényletem, s az ő merénylete én ellenem egyaránt semmit sem használt.“

Helyén látom, hogy e különös embert is megismeressem; történetét majd meghalljuk saját szájából.

Midőn Pavel Landovski a nemzeti csendőrség élén állt, mindennapi közlekedésben volt az orosz tábornokokkal, a nélkül, hogy ezek gyanították volna kilétét, így természetesen könnyebben ki tudhatta az oroszok titkos terveit, mint bárki más. Többször szívességeket tett a tábornokoknak, és szép lengyel hölgyeket küldött hozzájuk, kik hazafiságból oda adták magukat halálos ellenségeiknek. A jobb és néha a legmagasabb osztályokból voltak e nők és leányok. Landovski minnyájokkal majdnem megfoghatatlan összeesküvésben állt. Semmit sem írhattak alá Szt. Pétervárott, mit Landovski Berg gróffal egy időben meg nem tudott volna. O általa tudott meg mindent a nemzeti kormány. Míg Pavel Landovski volt a csendőrség feje, még azt is megtudták, ha egy áruló kerülő utakon Varsóba jött, hogy itt űzze mesteriségét. Az ily embereket a nemzeti csendőrök a vendéglőkben, hol megszálltak, megölték, vagy mint ők jobban szerették nevezni: kivégezték. — A posta Pavel Landovski alatt oly jól volt szervezve, hogy többet ért a rász távirda szolgálatnál.

„Személyes gyűlöletből akasztatá fel önt Berg gróf?“ — kérdém.

„Hát nem hallota *ön*, hogy anyám Kissingenben volt az orosz császárnál?“ — kérdő ő viszont.

Én tagadólag válaszoltam, mire ő a következő re-
gényes történetet beszélte el.

Midőn Varsóban már nem tarthatám magamat, a
varsói kormányzóság! kerületben egy lovas osztályt ve-
zénylettem. Néhány hó előtt leestem a lóról, s akkor
elfogtak. Kórházba szállítanak és kérdek tőlem, hogy
hívnak. Én azt feleltem: Feintuch Antal, krakói szüle-
tésű vagyok. — E név alatt néhány napig a kórházban
maradtam. Ez alatt a nemzeti kormány tevékenyen mű-
ködött érdekemben, és kieszközlé, hogy Feintuch Antal
krakói kereskedő, ki valóban létezett, engem adoptált.
Kiállítá a szükséges papírokat, melyeket egy kisasszony
hozott át azon szín alatt, hogy ő unokahugom. Ez okmá-
nyokból megczáfolhatlanul kitűnt, hogy én Feintuch
Antal vagyok Krakóból.

Ezentúl a veszély reám nézve sokkal csekélyebb
volt. A zsidók ugyanis kevés vagy épen semmi részt
sem vettek a fölkelésben. Az izraelita nők és leányok
mindazonáltal nem maradtak teljesen hátra a hazafiság-
ban, a mint az én esetemből is ki fog tűnni. Nem egy
zsidónő vetekedett bátorságra, áldozatkészségre és ra-
vaszságra nézve, — mely utóbbi nélkül a lengyel fölke-
lésben nem lehetett sikert'reményleni, — a leghőslelkűbb
lengyel nőekkel. Mialatt a kórházban feküdtem, és már
készültem, hogy a történendő kihallgatáson lehetőleg
roszul beszéljek lengyelül, — a kiküldött fiatal leány
megérkezett Krakóból.

Megakartak győződni, vajjon ismerem-e? A bizott-
ság elé idéztek. Ott én a fiatal leánynak, ki előttem állott,
nyakába borultam, megcsókoltam őt; ő pedig viszonzta,
a rokoni üdvözetét és kedves unokabátyjának nevezett

Ezen üdvözlés után távoznom kelle a teremből. Mídon kimentem, mintegy megnyugtatósul megígértem a leánynak, hogy nem sokára szabad leszek.

A fiatal fölkelővezér, visszaemlékezve ezen jelente-
 ktre, mélyen felsohajtott. Szeme az elbeszélés alatt csak
 úgy szikrázott, s egész valóján oly tűz ömlött át, mintha
 színpadon állna. Úgy tetszett előttem, mintha ez a szín-
 padiasság eleme volna. Aztán lecsendesedve, tovább foly-
 tatá elbeszélését:

„Azon időben az orosz czár Kissingenben tartózkod-
 dott. Varsóban lakó anyám megtudá, hogy el vagyok
 fogva. Sikerült neki hamis útlevéllal megmenekülni Var-
 sóból és Kissigenbe menni; saját nevére nem kapott vol-
 na útlevelet. Kissingenben megtudá, hogy mi történt ve-
 lem. A nemzeti kormány folyton értesíté őt ügyem állá-
 sáról, valamint én is, daczára fogságomnak, mindentről
 értesülve voltam, különösen arról, a mit az én érdekem-
 ben tettek.

Míg a kórházban voltam, más egyéneket is hoztak
 oda orvosi gyógykezelés és vizsgálat végett. Ezek között
 volt egy katolikus pap is, ki többször meglátogatta lo-
 vas osztályomat, és velem együtt elfogatott. Ennek a
 papnak megígérték, hogy szabadon bocsájtják, ha olyat
 fedez föl a bizottság előtt, a minek ez nagy hasznát
 veheti.

Ő azt válaszolá, hogy nem tud semmit, de újabb
 sürgetésre és fenyegetések folytán azt mondá végre:
 Feintuch nem más mint Kosza, kit önök keresnek.
 A bizottság tagjai, e nyilatkozatot hallván, megdöbbenve
 felugráltak. „Lehetetlen“ — mondák. A pap újabban is
 megerősítő állítását.

Én nyugodtan és minden jót remélve, ágyamban fekvém, midőn egy csendőr értem jött és sötét, szűk és nedves börtönbe kísért. Gyanítám, hogy valami történt, és gondolkoztam, mi lehet az. Vájjon fölfedezték volna kiléteimet? De most, e pillanatban, midőn már közel voltam a megszabaduláshoz? Közel valék a megőrüléshez.

Másnap a törvényszéki bizottság elé idéztek. Beléptem a tárgyalási terembe, hol az említett pappal szembe-sítettek. A bizottság megkérdd öt: „Ez az?”

A pap erre hozzám fordult e szavakkal: „Uram, meg kell vallanunk az igazságot, ön föl van fedezve.”

Én a lehető legnyugodtabban azt mondtam erre: „Tisztelt páter, én nem ismerem önt, nem tudom, kihez van szerencsém.”

Ő csodálkozva rám nézett: „Ön nem ismer? Hiszen nem egyszer gyóntattam meg felszólítására embereit, és nem egy ízben prédikáltam nekik.”

Én azt válaszolom: „Uraim, én nem ismerem ezen embert, úgy látszik, hogy örült.”

A pap azonban megmaradt állítása mellett, hogy ismer, és hogy én ugyanazon Kosza vagyok, kinek ő engem nevezett.

Hogy jobb útra terelem, azt mondtam: „Talán nagyon hasonlítok azon emberhez, a kit ön gondol, hiszen az sokszor megtörténik.”

Ő azonban makacsul megmaradt állítása mellett. Teljes lehetetlen volt tévedéséről meggyőzőnm, és még az sem hatott rá, hogy haragot színleltem, és alattomban fenyegetést használtam. Én azonban szintoly hideg véreleg megmaradtam a tagadás mellett. Ez volt az egyedüli, a mit tehettem. Végre, midőn visszavezettek

börtönömbé, a súlyosan megbántottat játszám. A bizottság erre előszóllítatá a leányt, s megmondá neki, hogy állítólagos unokatestvére nézve nagy tévedés forog fenn.

A bátor leányka azonban sírva erősítő, hogy én unokatestvére vagyok, és a magával hozott okmányokra hivatkozott. A leányka magatartása megingatá a bizottságot meggyőződésében, és mivel nem tudta, mit csináljon, a tábornokhoz fordult. A tábornok elrendelte, hogy küldjenek mindkettőnk, a leányt és engem Varsóba. A leány azonban ezen idő alatt utasítást kapott a nemzeti kormánytól, hogy meneküljön, mert én már nem vagyok megmenthető. Ő azonban vonakodott ezt tenni, mert bízott az eddigi, bár csekély sikerben, és mert reményié, hogy mégis csak el fogja érni célját.

Börtönöm magányában nagyon kínos órákat éltem most. Nemcsak az én életem forgott már kérdésben, melyet azelőtt, mint a nemzeti kormány megbízottja és a csendőrség főnöke, nem egyszer kockára tévék, hanem egy oly teremtményről is volt szó, ki a nélkül, hogy ismert volna, egyedül csak az ügy kedvéért eljött, hogy magát érettem föláldozza. Tudtam, miként bánnak az oroszok a nőekkel, testi büntetések és a száműzés Szibériába napirenden volt. Titkos küldötteimet megbíztam: gondoskodjanak a nemzeti kormánynál arról, hogy a leány haladék nélkül visszazállittassék a határon át Krakóba. A felelet az volt, hogy a leány nem akar menni, hogy az ügyet célhoz akarja vezetni, és hogy meg fog menteni minden áron.

Két éjjel kimondhatlan kínok és lelkimardosások

között hánykolódtam fekhelyemen; egyszerre egy zöld szalagot kaptam kezemhez anyámtól, annak jelenti, hogy még van remény számomra. Még ugyanazon éjjel barát-nóm, a lelkesült leány, ki tudja, mennyi veszély között, eljött börtönömbé. Most leírhatatlan jelenet következett. Könyvek és csókok között örök gyűlöletemmel fenyegettem, ha nem enged parancsomnak, hogy a határon átmenjen.

Végre megígérte ezt, miután meggyőztem őt arról, hogy más oldalról már van reményem a szabadulásra.

Engem Varsóba szállítottak. Mindjárt másnapra megérkezésem után ismét vizsgáló bizottság elé állítanak. Trepow rendőrfőnöknek egy hadsegéde is jelen volt, ki engem igen jól ismert. Midőn beléptem, maliciosus mosolylyal azt kordé tőlem: „Micsoda nevet visel ie-

„Most Feintuch Antal vagyok.“

„S hogy hívták önt az előtt.“

Azelőtt Kosza volt nevem.“

„És még előbb?“

„Akkor meg Pavel Landovskinak neveztek.“

A mellékszobából több tábornok épen azon pillanatban midőn nevemet kimondám, mintha csak azt lesték volna, a terembe léptek, és mind rám támadtak: „Nyomorult, hogy lehetett ön oly szemtelen naponkint társaságunkba tolakodni?“ — Minnyájan azt állították, hogy már akkor gyaníták, ki vagyok. Azután megkezdték ellenem a vizsgálatot, s akkor ki-tűnt, hogy a lengyel nemzeti kormány által hozott halá-

los ítéleteket, melyek Varsóban 1863. évi novemberig végrehajtottak, mind Pavel Landovski hajtotta végre; kitűnt, hogy Pavel Landovski egy bombát dobott Berg grófra; hogy ő, rendőrsége által minden rendeletet, mit Berg grófnak közzé kelle tennie, már előbb megtudott; hogy Pavel Landovski terjesztett el minden nyomtatványt; hogy ő kezelte a postát; hogy tagja volt a titkos főtörvéuszeknek, és hogy utoljára Kosza álnév alatt csapatparancsnok volt.

Mindennek alapján, folytatá Pavel Landovski, kö-tél általi halálra Ítétek. A titkos nemzeti kormány, mely ezt azonnal megtudta, haladék nélkül él tesité anyámat, ki még mindig Kissingenben volt. Gorcsakoff biztatta anyámat (erről tett nekem jelentést a zöld szalag,) s ő most a csárnak lábaihoz borult kegyelemért. A czár azonnal távsürgönyöztetett Berg grófnak, hogy trjeszsze eléje az én peremre vonatkozó okmányokat. Az okmányok csakugyan elküldettek Kissingenbe, de Gorcsakoff, miután elolvasta azokat, azt mondá, hogy ő egy ily egyéniségért nem lehet szószóló. Anyám kérésére és sírására Gorcsakoff azt tanácsolta neki, hogy könyörögjön a csárnénál kegyelemért. Anyám követé a tanácsot, és oly sikerrel, hogy a czár megkegyelmezett életemnek! Csak húsz évi súlyos munkára ítétek a szibériai kénbányákba!

Anyám a megkegyelmezéssel és az új ítélettel Varsóba sietett. Alig érkezett meg oda, egy őrnagy a rendőrségtől már várta, és azonnal elfogta. Anyám azonban megmutatá a császári kabineti irodából Berghez intézett levelet, minek következtében ismét szabadon bo-

csáták. Innen azonnal Berghez kocsizott. Az előszobában várt, inig bejelentek a grófnak, hogy Pavel Landovski anyja egy levelet hozott neki a czártól. Azonnal bebocsáták. Berg kinyitá a császári levelet, elolvasó és mérgeesen a földre vétó e szavakkal: „Átkozott dolog, mikor még az ily embereket is megkegyelmezik!“

VI. FEJEZET.

Elindulás Szibériába. Politikai és közönséges gonosz-
tevők. Pavel Landovski. A nyomor megkezdődik.

Augusztus végén megérkezett a császári parancs, is mely jelt adott az indulásra. Egy napon roppant nagy, sajátságos alkatú régi, csupán vontató hajó kötött ki a parton, egy fogoly-szállítmányt Szibériába viendő. A teher, mely rá volt szánva, kétféle árunemből állott: 1) 500 —600 politikai bűnösből, közöttük mintegy 100 nő, és 2) közel 800 közönséges gonosztevőből; ezek között is nagy számban voltak képviselve a nők és leányok.

Mindezen emberi árut szigorun őriztek a — lán-
czok, melyeket még éjjel sem vettek le rólunk. A hajó
alsó részeiben voltak a fekhelyek, három sor falócza
egymás felett. A felsőbb osztályokba a fegyenczetet lét-
rán emelték fel, és beletolták őket az osztályokba, mint
a kenyeret a kemenezébe. Hogy azonban ne halljanak
meg nagyon hamar, ételt is adtak nekik: mocskos kását

és egy darab kenyeret. A hajó, a rabszolgahajók legiszonytatóbb neme, csak lassan haladt fölfelé. — És még ezen szomorú világban is, mely oly nyomorult és vigasztalás nélküli volt, mint ember csak képzelheti, a csodálatosan alkotott emberi természet életet öntött, sőt néha a vi dámság egy sugarát is belövelte.

Pavel Landovski mindenütt ott volt, a hova csak juthatott. Vigasztalta a nőket és etette a gyermekeket, a leveretteknek közel megszabadulásról beszélt, a gyöngéket pedig erősítette. Éjjel, ha mindenki aludni látszott, a gyöngén megvilágított hajóban, egy osztálylyal fölebb fekve elbeszélő nekem működését a lengyel forradalom-ban és megszabadulását.

Egykor megkérdezém tőle, honnan eredt az a hír, mely a lapokat egyszer bejárta, hogy Pavel Landovskit felakasztották?

Elbeszélte, hogy csakugyan minden előkészület meg volt hozzá téve A kivégzését megelőző nap éjjelén beeresztették hozzá szüleit, hogy elbúcsúzzanak tőle; de nem volt megengedve, hogy szülei mást beszéljenek, mint épen csak hogy búcsúszavakat váltsanak vele. Anyja mégis megsugánelki: „Sokszor megcsaltak bennünket így ¹¹ est í⁸.” — Másnap reggel három halálraíteltet vittek ki akasztani, ezek közt Pavel Landovskit is. Nagyon soká tartott, míg az elsőt kivégezték. Landovski már az úton kért az őt kísérő paptól 2 rubelt, melyet a hóhérnak akart adni azon kéréssel, hogy ne kínozza soká. — Végre rá került a sor. Már a nyakába tették a hurkot és ki akarták húzni alóla a zsámolyt, midőn Berg kormányzónak egy hadsegéde megszüntető a műtét folytatását. Pavel Landovski kegyelmet nyert, és 20 évi nehéz

munkára ítéltetett Szibériába. A veszthelyről a börtönbe s onnan Péterváron és Moszkván át Nisni Novgorodba vitték

Pavel Landovski, ki meglehetősen jól beszélt oroszul, az orosz foglyokkal is foglalkozott, kik közt visszajeszítő arczkifejezések voltak. Gyűjteménye volt ez a legviszataszítóbb arczoknak, a mik csak létezhetnek. Megkérdezd az egyiket: „Miért mégy te Szibériába?”

Az ember egész közönyösen válaszolt: „Félig ártatlan vagyok; mindössze is egy lovat loptam.”

Ezt meghallá egy másik, és gúnyosan azt mondá: „Ugyan ne vessétek ki ezt az ostobát! Érdemes-e egy ló miatt Szibériába menni?”

„Hát te miért mégy oda, hogy így beszélsz?” — kérdezték tőle.

„Én már vagy négyszer megtettem ezt az utat, viszonzá az elvadult ember röhögve. — Először megöltem apámat; anyámat és nővéremet, s midőn Szibéria felé vitték, megugrottam, és egy társammal a permi kormányzásában barangoltam, hol megöltem két kereskedőt, kik Irbite mentek a vásárra. Megint elfogtak, de én újból megszöktem. Harmadszor három leányt loptunk, kiket aztán halálra kínoztunk.”

Elment a kedvünk, hogy további vallomásaikat halljuk, és a nőkhez fordultunk. Pavel Landovski egyik-től a másikhoz ment, s mindegyiktől kordé, hogy miért viszik Szibériába? Azt a választ kapta, hogy az egyik agyonszúrta férjét, a másik megfojtotta gyermekét, a harmadik megmérgezte szeretőjét stb.

Itt is elment a kedvünk bővebb részleteket megtudni.

Utazásunk e rabszolgahajón már 10 napig tartott, midőn Perm városához értünk. Korán reggel érkezünk meg, s a hajó szorult levegőjéből sötét, komor börtönbe vivőnek. — A politikai foglyokat itt elválaszták a többiektől.

Ezen állomáshelyen számos lengyelt találtunk, közöttük számos nőt és papot is. Mindennap újak érkeztek, és naponkint tovább szállították azok egy részét. Itt gyülekeztek a foglyok, és itt pihentek meg, hogy kiállják a szibériai út fáradságait. Mi is öt hat napig időztünk itt, és midőn elindulánk — körülbelül szeptember közepe lehetett — már csípős hideg volt, és hó esett. Pavel Landovski, ki lassankint visszaidéző emlékezetébe az orvosi egyetemen tanultakat, törekedett magának egy kis kézi gyógyszerért szerezni, hogy majd az utón a betegeknek segítsen.

Szállítmányunk ismét 5 — 600 főből állt, felében közönséges gonosztevők voltak benne. A fön idézettek közül mindenki elképzelheti, de különösen az olyan, a ki már hallott valamit az orosz büntényi krónikából, tudhatja, mily társaságba kerültek a szerencsétlen fölkelők. — A kis ládikát az orvosszerekkel mindennap más valaki vitte a politikai elítéltek közül.

Húszán huszonötén gyalogoltunk egy lánczhoz fűzve. Mindenkinek egyik kezén volt egy bilincs, s a hosszú láncz ehhez volt erősítve. Lovas kozákok mentek elöl hátul és két oldalról. Rövid szavakkal, ez képe egy Szibériába rendelt szállítmánynak, a mit a hírlapokban csak ilyféle lakonikus szavakkal szoktak kifejezni: „Szibériába száműzettek ezek és ezek.“ — Iszonyú volt a magyarázat, hogy mit jelentsenek e szavak.

Mennyi nyomort, könyüt és mennyi testi és lelki fájdalmat fűzött ez a láncz együvé! Naponkint 40 verstet (6 mértföldet, 10—12 óra járást) gyalogoltunk, azután az állomáshelyen éjjel megpihentünk. A fegyenczek mindegyike 3 kopeket ($5\frac{1}{2}$ krt) kapott élelmezésre.

Az állomáshelyeken közönségesen könyörületes nők várakoztak reánk, és megkínáltak kenyérrel és koaszszal (erjedésnek indult korpából készült ital), néha még hússal is. Néha ezen nőekkel már a közbeneső állomásokon is találkozánk, de rövid pihenés után ismét tova kelle mennünk.

Lassan és nehézkesen, többnyire a legnagyobb csendben haladt a nyomor ezen serege, kimondhatlan sivár és pusztasíkságokon át. Hó és víz borítá a földet, hó és víz esett fejünkre, komor felhők vonultak a szomorú karaván előtt, s ha egy napsugár áthatolt is a felhőkön, csak nyomorunkat világított meg még jobban.

Néha szivszaggató jajkiáltás hallatszik a láncz mellől: egy kétségbeesett anya siratja megholt gyermekét; olykor egy ifjú eiöteljes fölkelő, mint a megfékezett vadállat megrázza bilincseit, és tehetlen dühében állatias hangot hallat. — A karaván tovább vonul. — Valahára ismét egy állomás! A kozákok előre száguldanak; a többi utánuk nyomul; a lánczra vert foglyokat, mint a juhokat behajtják az udvarba, ott megszámlálják, eleresztik és több helyiségbe bezárják. Reggel ismét a hosszú lánczra fűzik őket, s aztán ismét tovább indul a menet. Azokat, kik közülünk megbetegedtek, felváltva nekünk kellett vállainkon hordani, hogy gyorsabban haladjunk, mert ha engedték volna őket gyalogjárni, az egész szállítmány

megakad, mi a kozákoknak ismét csak alkalmat szolgáltatott volna, hogy megverjenek.

Pavel Landovski orvosi híre csakhamar elterjedt; mindenkinek segített ő és napról-napra kedveltebb lőn minnyájunk előtt. — Egyszer egy állomáshoz értünk — úgy hiszem, a harmadik volt — hol egy tiszt volt a parancsnok, s hol a papnak neje, már régóta betegen fekvék. Ezen állomáson volt egy sebész, ki hallván, hogy egy európai képzettségű orvos érkezett meg, kérte a parancsnokot, hogy Pavel Landovskinak megengedje, a beteget meglátogatni. A beteg — mint a sebész panaszkodott — már felemészte egész gyógyszerét, valamennyi készletét, az egész calomelt, ricinus olajat és ipecacuanhát stb., de ez mind nem használt. Pavel Landovski kíváncsi volt a csodálatos beteget meglátni, s a parancsnok csakugyan megadta az engedélyt. Landovski azonban tudtára adta a parancsnoknak, hogy van egy társa, kit szintén el kell magával vinnie. Ez alatt engem értett, mert eképen nekem is némi szabad mozgást és talán más előnyöket is kívánt biztosítani, melyekben az orvos talán részesülni fog. A parancsnok nekem is megengedő, hogy a beteget, kinek ő házibarátja volt, meglátogassam. — Levevék rólunk a lánczokat, s mi hat kozák kíséretében elmentünk oda. .

Egy kis házba, a pap lakására vezettek, hol egy öreg, nagyon öszetörődött anyókat találtunk, ki alig tudott beszélni. Pavel Landovski megnézte az asszonyt, s azt monda nekem, hogy tapogassam meg üterét és beszéljünk egymással németül, mintha tanácskoznánk, mert ezen nyelvet bizonyára nem értik itt. Azt tevém, a mit mondott ő rendelt az asszonynak valamit, s aztán

elmentünk a másik szobába, hol az asztal már meg volt terítve. Természetesen meghívtak bennünket, hogy résztvegyük a lakomában. Jelen volt a pap fia is ifjú nejével, ki fogfájásról panaszkodott. Landovski fontoskodó arccal azt mondta, hogy nyissa ki száját, s miután belepillantott, épen oly komolyan tovább folytatá: „Ugye bár ön 20 éves?” — A nő azt válaszolá: „Nem! csak 19 vagyok “ — „Mily csalódás! — mondá Landovski, — pedig fogai épen olyanok mintha 20 éves lenne.“ — Az ifjú nő hívő mosolylyal felelt e badar beszédre.

A sebész, ki szintén jelen volt, kitálalá tudományát. „Azt hiszi ön doctor úr, hogy én nem tudom: miként gyógyítanak, Európában? A betegnek csak izzadni kell, az egészséges orvos azután betege mellé fekszik, és magához vonja a betegséget “

Pavel Landovski nyájasan megveregeté a sebész vállát: „Hiszen ön kitűnő európai orvos; mondja meg a fiatal asszonynak, hogy gyógyíttassa magát így általunk, szívesen itt maradunk a kedvéért.

Mindnyájan nevettek s aztán hozzáfogtunk a jól kiérdemelt ebédhez, mely előttem oly bőségesnek tetszett, hogy jóllaktam a nézéssel is. Az ebéd háromféle kolduni-ból állott: egészen kicsinyekből zsírral és eczettel, valamivel nagyobbakból csupán csak zsírral, és mégnagyobbakból, melyeket a levesben tálaltak fel. A kolduni orosz gombóc, lisztből és vagdalt húsból áll. A meleg étkek oly üdítően és erősítőleg hatottak ránk, hogy úgy éreztük magunkat, mintha már minden bajon túl volnánk. Pálinkát is akartak adni az asztalnál, de a kíséretünkben levő kozák urak nem engedték azt.

A pap mindegyikünknek egy rubelt akart adni tiszteletdíjúl a nagyszerű consultatioért, de mi elég szerények voltunk azt el nem fogadni. Ebéd után meg-erősödve tértünk vissza rablánczunkhoz.

Napról napra megtettük rendes utunkat; a fáj-dalmakkal sújtott vándorsereg egyik állomásról a másikig vánszorgott, mint a bucsusok menetei, kik az üdvözítő egyik szenvedés helyétől a másikig vándorolnak. Majd minden állomáson maradtak hátra betegek, haldoklók és megholtak. Nevezetes útnyomok Varsótól Katerinenburgig az Uralban! Orosz földön lengyel vérnyomok! Bár látná meg egykor a mindenható csár, ha mindjárt csak éji álmában is, e fekete vonalat, talán meggyőződnék róla, hogy az oly hatalom, melyet ily szálak kötnek össze, a legiszonyúbb, egyszersmind a legnyomorultabb a világon!

Két hónapja voltunk már utón, midőn végre so-rainkban megritkulva, elértük Tümen várost az Urálban. A tümeni fogházban hat hétig maradtunk. Ott erőt vet-tek rajtam az ut fáradalmi, megbetegedtem, és csak egy hónap múlva gyógyultam meg. Pavel Landovskinak mint orvosnak sok dolga akadt Tümenben, és jelenté-keny összeget szerzett ott magának. Mielőtt megbete-gedtem, és miután felüdültem, rendes kíséretében voltam a beteglátogatásoknál. Tümenben pénzzel sikerült neki ki-eszközölni, hogy megengedték, miszerint katonai fel-ügyelet alatt magán házban lakhattunk. A beteghez mindenüvé egy csendőr kísérte őt. Naponkint 20 — 30 rubelt keresett. Míg teljesen felgyógyultam, csinos ősz-szeget takarított meg.

De a boldogság ezen ideje nem tartott soká. Janti-

ár közepén, 1865-ben, tehát midőn a tél legkeményebb, parancsot vevőnk, hogy egy más szállítmányhoz csatlakozzunk. Ezen szállítmány is vegyesen politikai bűnösökből, és közönséges gonosztevőkből állott. Egy lengyel földbirtokos, ifjú nejjével együtt, egy orgyilkossal ugyanazon egy lánczra volt verve! Ugyanazon lánczon egy orosz hivatalnok is volt, kit azért száműztek, mert adót fizetett a lengyel nemzeti kormány által alkalmazott kényszereszközöktől, mit bajosan is tagadhatott volna meg.

De az ember a legnyomorúságosabb helyzetben is felvidulást keres. Most néha a lengyel földbirtokos adott alkalmat nevetséges jelenetekre, mivel a jó embert még most is iszonyúan bántotta a féltékenység.

Februárban Tobolskba értünk, hol prikász elé (törvényszék) állítottak bennünket, és aztán egy hegyen álló nagy fogházba vittek, melynek két udvara volt. Akkoriban Zenovitsch lengyel születésű derék becsületes ember volt ott a parancsnok. Két órával megérkezésünk után, több tiszt kíséretében megjelent közöttünk, és Pavel Landovski után kérdezősködött.

„Ön Pavel Landovski? ‘ kérdő, midőn ezt eléje vezették.

„Igen, excellentiád.“

A kormányzó így folytató: „Sürgönyt vettem Berg tábornoktól, hogy önt útjában siettessem. Hol volt oly soká?“

„én és társam Kapitány, Tümenben betegen fekvünk.

„Egy más sürgönyt is vettem Suwarow herczegtől, melyben meghagyja nekem, hogy önnek nyolcnap pihe-

nési időt adjak. A két sürgöny kényes helyzetbe hoz. Nem tudom, mit tegyek önnel.“

Landovski ezen szavak által felbátorítatva, kérte a tábornokot, hogy adja meg neki az úgy is csekély pihe-nési határidőt. A tábornok végre beleegyezett.

„És ön Kapitány, — kérdé tőlem — ön mit kere-sett Oroszországban?“

Ugyanazt, — válaszolám — a mit az oroszok 1849-ben Magyarországon kerestek; mindketten hivat-lanul jövőnk.“

„Elég, elég“ — mondá mosolyogva, aztán meg-fordult és kiment.

Így tehát, valamennyi társunk által irigyeltetve, néhány napig pihenhattünk

Tobolski börtönünkben megismerkedtünk két or-vossal, dr. Tomkovitsch és dr. Loschotzkival, valamint ez utóbbinak nejével is. Ezen ismeretség folytán, mintha betegek lennénk, bementünk a kórházba, s így volt re-ményünk, hogy még tovább elhalaszthatjuk kényszer-munkánk megkezdését Szibériában. Minden száműzött-nek törekvése e cél féle irányult.

Néhány nappal később egy más szállitmánynyal megérkezett Scharamovitsch Gusztáv. Személyesen cddig-elő nem ismertük őt, hanem csak hallottunk róla. Az előtt Litvániában orosz tiszt volt, s aztán átlépett a len-gyel nemzeti kormány szolgálatába. Egy lengyel nemesi lakban fogták el, de mivel nem tudták bebizonyítani, hogy felkelő vezér volt, csak 20 évi kényszermunkára Ítélték a szibériai kénbányákba, azaz hosszú kínos ha-lálra. — Midőn meghallottuk, hogy megérkezett, azon-nal elmentünk hozzá és tanácsoltuk neki, hogy jelentkez-

zék a kórházba való felvételre. Tobolskban az államhivatalnokok, a szolgák, sőt még a katonaság is a foglyok irányában előzékenységet tanúsítottak. Nem egy fogoly, ki aztán megszabadult, hálásan emlékez. k vissza Tobolsk város derék lakóira.

A kormányzó, ki majd mindennap meglátogatott, néhány nap múlva azt mondá: „Önök hárman nem maradhatnak együtt; ön Kapitány már egészséges, készüljön tehát útra.“

Mi azonban daczára, ennek még tovább is együtt maradtunk.

A kormányzó, ki talán azt gyauitá, hogy mi terveket szövünk megszabadulásunkra, három nappal később már türelmetlenkedni kezdett, elbocsátott bennünket a kórházból, és egyenként útnak indított.

Első nap Scharamovitscot, második nap engemet, harmadik nap pedig Pavel Landovskit küldé tovább, ki elválásunkkor nekem 200 rubelt adott. — Az ő kormányzása alatt álló tobolski kormányzásában a tápszolgálat nagyobb rendben volt, mint másutt, nagyobb tisztaság uralkodott mindenfelé, a katonaság előzékenyebb, a tisztek pedig barátságosabbak voltak; azonkívül minden szállítmány mellé előfogatok voltak rendelve, a gyermekek és betegek számára. De ez csak a tobolski kormányzásban volt így, hol a derék kormányzó gyakran saját költségén juttatott a szegényeknek fehérműt. Ezt velem együtt valószínűleg ezer- és ezer- számúzótt tapasztalta.

Scharamovitsch elutazása előtt kért, hogy vele, ha Acsinskban megvárhat, a mit megkísérlem erős szándoka volt, onnan tovább utazzam. Egyébiránt én már szereztem új úti társat, — mert a szállítmányokon legelőször

utitársat igyekszik az ember szerezni, — egy fiatal var-sói kereskedőt, kit Schlenkernek hívtak.

Az utazást ugyanazon rendben tovább folytattuk, és naponkint megtettük a rendes 38 verstet. Februárban voltunk, s így tapasztaltuk a nagy hideg mindazon rémeit, melyekkel az északi Oroszországban járó találkozni szokott. Roppant viharok, jég- és hózivatarok, iszonyú fagyok és hófuvatagok utunkat még nagyobb kínná tévék, mint eddig vala. — April elején, végremegérkezém Acsinskba, hol Scharamovitsch csakugyan megvárt; óvárosban Schlenker maradt hátra, hogy Ravel Landovskira várjon.

Szállítmányomban most én voltam a starost, (leg-öregebb) kinek a rendre fel kelle ügyelni, s ki átvette a pénzt, hogy a többiek között eloszsa. A szerencsétlenek között sok súrlódást kelle elintéznem.

A tomski kormányzásában kedvezőtlen előjelek fogadtak, mostantól kezdve zordonabb volt minden; a száműzetés valóságos szenvedései csak most vevék kezdetüket. Mindig rosszabbul bántak velünk, és előfogatokat sem rendeltek többé számunkra. Sokan, kiknek gyermekeik voltak, esedeztek, hogy saját pénzükért fogadhassanak kocsikat, s ezt aztán mégis engedték, természetesen, miután a főbbhivatalnokokat megvesztegették. Ezen engedmény a következő jelenetre adott alkalmat.

Egy nő, ki gyermekeivel férjét a száműzetésbe követte, egy ily kocsin ült, s kérte a kíséretbeli katonát, hogy engedje meg, miszerint gyorsabban hajtathasson, mert a hideg nagyon nagy. A katona durván megtagadta a kérést. Egy fiatal lengyel, ki értett valamit oroszul,

azt mondá, hogy hiszen nem ingyen történik, csak hajtsanak sebesebben, mert a gyermekek különben megfagnak. A katona kancsukájával a fiatal embernek vállára ütött, mondván: „Átkozott buntowsik (zsivány)!“ A fiatal ember szabadon levő jobb kezével megfogta a kózák ostorát, lerántá őt a lóról s aztán megrugdosta. Mihelyt a katona feltápáskodott a földről, dühösen verni kezdett bennünket. Két katona pedig előre sietett, hogy a legközelebbi katonai állomáson jelentést tegyen. Ott fellármázták az egész falut azon hírral, hogy a lengyelek fellázadtak!

Nem meszsze az állomástól egy sereg asszonyra, fiatal sihederre és parasztra találtunk, élükön az állomás parancsnokával. Dühösen ránk rontottak, letépték a ruhát testünkről, lehúzták csizmáinkat lábainkról, a nőket és gyermekeket a hóba vetették, az üres kocsikat pedig visszakergették. Iszonyú jelenet volt! — Ezen esemény sokat megfosztott lábbelijétől ős ruhájától, s még a tisztésegebb nők sem kíméltettek meg. Számos gyermek az iszonyú hidegben megfagyott. — A parasztok tovább egy óránál halmozták el szállítmányunkat szitkokkal és bántalmazásokkal, és mivel mindnyájan meg voltunk lánczolva s csak egyik kezünk volt szabad, iszonyú helyzetben valánk.

Végre megérkeztünk a pihenőre, hol levették rólunk a lánczokat. A parancsnok megkérdő, ki a szállítmány starostja. Én kiléptem, s azonnal egy sötét piszkos börtönbe zártak.

A többieket, nőket úgy, mint férfiakat, lehúzatá a parancsnok, s mindegyikre ötven kancsuka vágást méretett, a nélkül, hogy megkérdezné, mi történt. Parasz-

tok és kozákok felváltva verték a foglyokat. A kiéhezett és félig megfagyott szerencsétlenek közül, sokan estek áldozatul ezen embertelen bánásmódnak. Nem adtak ennünk, s nem engedték meg, hogy valamit vásárolhasunk. Éhezve töltök az egész éjet.

Én majd megörültem a sötét hideg börtönben. Később azon fiatal embert is hozzám zárták, ki a kozákot lerántotta a lóról. Reggel kiszólított a tiszt, s megkérdezte tőlem, miért engedtem meg, hogy a fiatal ember a katonát megverje; a foglyoknak tisztelettel kell viselkedni a katonák irányában, s végül a derék ember sajnálatát fejezte ki, hogy a néptömeg mindnyájunkat agyon nem vert.

nÉ azt válaszoltam, hogy az ily bánásmód minden emberi érzést fölláztat! Tegnap már nem volt lehetséges nyugodtan maradni! A kozákot, ki oly embertelen volt a gyermekek irányában, minden más hadseregben agyonlőtték volna. Gondot kellett volna viselnie a rá bízott szállítmányra, nem pedig annak romlását elősegíteni.

A tiszt hidegvérűleg azt felelte: „Én önt haditörvénszék elé állítom, a többiek pedig tovább fognak utazni.“

Én ép oly nyugodtan azt válaszolám: „A szállítmány ma nem mehet innen tovább. — Előbb egy bízott ságnak meg kell vizsgálnia, hányan vannak ruha és csizma nélkül, mert így nem utazhatnak tovább.“

„Azonnal 300 kancsukat vágatok önre — kiáltá — itt én parancsolok, s amit parancsolok, annak meg kell történni.“

„Jó — mondám én — ha ön ily körülmények közt jónak látja, ám legyen, utazzék tovább a szállítmány.“

Ezután kiizent, hogy a szállítmány készüljön az elutazásra. — Azonban valamennyien kivétel nélkül azt felelék: „Mi nem megyünk tovább, csak a halál szólíthat el innen.

A tiszt maga is meggyőződött, hogy soknak nem volt sem csizmája, sem ruhája, és megparancsolá, hogy a parasztok az elrabolt bundákat és csizmákat visszaadják.

Hoztak ugyan vissza mindenféle ruhaneműt, de nem ugyanazokat, amiket tőlünk elraboltak, hanem sokkal rosszabb csizmákat és bundákat. A ki valaha hallott a szibériai télről, tudni fogja, mily nélkülözhetlen északon a jó bunda és meleg lábbeli. A szerncsétlen záműzöttek közül igen soknak elfagyott keze, lába.

Nem volt miben válogatnunk. Tarka rendben felvettük a legrosszabb ruhákat, úgy hogy nyomorúságunkhoz nevetségesség is járult.

Mi egyébiránt elhatároztuk, hogy panaszt emelünk Kanak városában. Scharamovitsch még várni akart, de én siettetém az elutazást: „Csak el innen! Menjünk tovább, lassanként itt is sokan elvesznének, menjünk inkább gyorsan a halálba!“

Még akkor délután tovább indultunk. Éjfél táján megérkeztünk egy állomásra, honnan nyolcz napi gyalogolás után elértük Kanak városát. Ott benyújtottuk panaszunkat.

Ruhadarabjainkat kicserélték ugyan jobbakkal, de egyébként kinevettek! Az mondák: „Máskor ne tegyenek ilyesmit, nem a lengyel erdőkben vannak most!“

Két napi menet után elértük Koliwánt, hol mintegy május utóján érkezünk meg. Az Ob folyón nem mehetünk át a jégzajlás miatt, s így 10 napig kelle e szűk helyen időznünk, 5 kr. napdíjjal. Tíz nap múlva végre átszállítottak.

VII. FEJEZET.

Lánczaink lehullanak. A kétségbeesés növekszik.
Landovski menekülési kísérlete. A Baikal tavon át.
A nomádok között. Barangolás Szibériában. Egy
üzlet.

Az Ob folyó mellett még egy kemény próbát kelle kiáltanunk, talán azért, mivel rajta túl a bilincsek lehullanak a száműzöttek tagjairól, mert most már „biztosságban“ vannak. Ez azonban nem akadályozza meg, hogy menekülési kísérletek ne történjenek.

Későn este érkeztünk a parthoz, s az egész viharos éjszakán át ott kelle várunk. Csak reggel szállítottak át, s akkor megérkeztünk végre azon állomáshoz, hol mint mondám, levevék rólunk a lánczokat. Azonnal sokan megbetegedtek s az utat csak nagyon lassan lehet tovább folytatni. Tavasz volt, midőn Tornak városába érkezőnk. Ott könnyebb ruhát adtak ránk, fekete és szürke posztóból, különféle színű jelyvényekkel, a szerint amint egyik, vagy másik helyre voltunk rendeltetve. Az én ruhám jelyvénye azt mutatta, hogy az alexandrowi aranybányákba vagyok rendeltetve.

Azonban a szibériai nyár, hihetetlen gyorsasággal bekövetkezett. A hőség kimondhatatlan nagy, s a légkör egészen fekete volt a szúnyogoktól, úgy hogy szitkát (szitaszövetből való álarcz) kelle viselnünk, mit darabonként 20 kopekért árultak. Új kínok között, melyek néha a fagy által okozott fájdalmakat is túlhaladták, megérkezénk végre Márinskba. Onnan ugyanazon egyhangú menetrendben, tovább hurczoltak a jeniseiski kormányzáságba. — Augustus hava elmúlt, így szeptember is, mely az ilyenmű vándorokra nézve, talán a legkedvezőbb utazási hónap. Októberben már ismét szibériai hidegséggel kelle küzdenünk. Krasnajarska kormányzó-kerületi városban felszereltek télire báránybundákkal és meleg czipőkkel. Nyolcz napig maradtunk ott, s aztán Kainskba mentünk. Itt egy lengyel születési katona orvost találtunk. Rövid ideig időztünk itt, s én történetesen hírt vettem Landovskiról. Sikerült neki elválni csapatjából és Tomskban néhány napig látták őt. Egy utánunk érkező csapat elbeszélő, hogy Pavel Landovski és Schlenker tisztességes öltözetben megjelentek az ottani fogház templomában, s egész szabadon a többi közönség között állottak. Tehát már akkor is voltak útleveleik. Schlenker mint haliám, Parisba menekült; atyjától pénzt kapott, s ekként támogatva, még hosszabb ideig Tomskban tartózkodott. A hatóságok két napig keresték őket, de nem találták meg Pavel Landovski és Schlenker ezalatt dr. Tomkovich és dr. Loschoczki kíséretében Tomskba érkeztek. Midőn e két utóbbi házat kikutatták, dr. Tomkovitseh nejének fényképalbumában Schlenkernek fényképére akadtak. A fényképet azonnal lemásoltatták és több példányban elterjesztették. Mindkét orvost

kikérdezték, hogy nem tudják-e, hol van Pavel Landovski. Dr. Tomkovitch elég gyáva volt ajánlkozni, hogy egy csendőr kíséretében elmegy azt felkeresni. Akkoriban már több lengyel lakott Tomskban, a megijedt orvos tehát ezekhez fordult legelőször. Sok sürgetésére végre megmondák neki, hogy Schlenker és Landovski egy melléképületben Kowalewska asszonynál tartózkodik, ki leányával számúzve volt. Dr. Tomkovitch ezt azonnal feljelenté, és Pavel Landovski, kit a veszélyről értesítettek, célszerűbbnek tartá, önkénytelenül jelentkezni. Kowalewska asszony, daczára ennek, leányával együtt elfogatott, Landovskit és Schlenkert pedig súlyos bilincsekben tovább szállíták.

Irkutskban, hová 1866. februárban értünk, soká feküdtem a kórházban, mert a felette fárasztó vándorlás tönkretévé erőteljes testemet. Elég jól bántak velem, s ott maradtam april végéig.

Irkutskban több később érkezett fogolytól azt hallám, hogy Pavel Landovski és Schlenker betegen érkeztek Kainskba, s ott szives fogadtatást találtak dr. Saleskinál. Kainskból, — mint beszéltek — Schlenker ismét menekült, s egész Krasznojarskaig jutott, hol néhány lengyelt meglátogatott, s aztán tovább utazott. Néhány órával később az utána küldött csendőrök már elfogták. A vizsgálatnál kiderült, hogy dr. Saleski is tudott valamit a szökésről. Az orvost és másokat, kik szintén gyanúban állottak, azonnal elfogták és Nerczinskbe szállították.

April végén elindulánk Irkutskból és 10 napi út után a Baikaltóhoz érkezünk, hol kedvezőtlen időjárás miatt négy-öt napig megállapodtunk. Akkor bárkákba

helyeztek, és daczára a nagy viharoknak, 43 óra alatt elértük a túlpartot.

Jóllehet ködös, rossz időjárás volt, úgy láttam, hogy a szép tónak sajátos alkatú partjai vannak. A tó sajátosága egyébiránt teljesen megegyezett az egész vidék életével, melyet mostantól fogva utunkon láttunk. Majd mind vad, nomád életet élő népekkel találkoztunk. Életmódjuk, melyhez legalább élelem dolgában, hozzá kellé szoknunk, viszataszító volt. Az élelmi szerek mindig rosszabbak és drágábbak lettek, minek azonban jobbára az államhivatalnokok voltak okai. így elértük Úszóit, és néhány nap múlva Nerczinszket, hová július hóban érkezünk s hol elváltam Scharanovischtól, ki a kénbányákba ment. Itt a börtönben megismerkedtem néhány oroszszal. Értelmes emberek voltak, kik azt mondák, midőn pénzt láttak nálam: „Ha önnek van pénze, könnyen megváltathatja papírjait, s a helyett, hogy súlyos munkára menne, eljuthat a Poschelenire. (Telepítvények emberi jogok nélkül)

Azután megkérdeztek: „Hová van ön rendeltetve?“

„Az alexandrowi aranybányákba súlyos munkára vagyok Ítéelve.*

Azt mondták: „Majd holnap részletesebben beszélünk önnel.“

Ez alkalommal megkérdeztem tőlük, hogy miért vannak itt?

Az egyik azt feleie: „Én Pétervárról való vagyok, s engem azért száműztek Szibériába, mert egy lengyelt találtak nálam, ki a lengyel nemzeti kormány rendőrségében szolgált. Társam halálra van ítéelve.“

A másik azt monda: „Én Fehér-Oroszországból

való vagyok. Hivatalnok voltam és sokat társalogtam a lengyelekkel. A nemzeti kormány végre megbízottjává tett. Azután elárultak.“

Természetesen nem tudtam, igaznak tartsam-e állításait, annál inkább, mert sokat hallottam az oroszok kémeiről, kik áldozataikat még a szibériai vadonokig is üldözik. Más részről azonban az is tény volt, hogy pénzzel megváltoztathatám igazoló papírjaimat, s akkor kedvező körülmények között a menekülés sem lett volna lehetetlen.

Két nappal később a két orosz egyike azt mondta nekem: „Ma beszéltem az orvossal; azt mondja, hogy önnek papírjait itt meg kell semmisítenie. Ő ismerős az orvossal az ön állomásán, ki majd a dolgot tisztába hozza az illető ténnyel.“

En megkérdeztem, mibe kerül a dolog; mire ő azt válaszolta:

„Itt 15 rubelbe, és ha ön visszatérve (azt értette, hogy ha megmenekülök) ismét erre jönne, megint 10 rubel.“

„De ki kezeskedik — mondám én — az orvos hivatalnokok szótartásáról? Hátha kiadok 25 rubelt és szabadságomat még sem nyerem vissza? Egyébiránt megkísérlem, de 10 rubelnél többet nem adhatok.“

Megkötöttük az alkut, és pedig, mint később ki fog tűnni, nem egészen haszontalanul.

Júliusban Alexandrowba értünk. Már az előtte való állomáson 3 rubelt ajándékoztam a fedezetünkre rendelt katonaság parancsnokának, hogy kocsiban mehessek, mint ha beteg lennék. A kocsit, melyben ültem, hat kutya húzta. Így érkeztem Alexandrowba, hol azonnal kórházba

vittek. Ezen aranybánya kórháza a legiszonyúbb, amit csak el lehet képzelni. A beteg nedves szobában faágyon hever, melyre egy kevés nedves szalmát terítettek. A betegételek: kása, fekete kenyér és sült hal; néha még nyersert is adnak

Néhány nap múlva megkérdezték tőlem, hogy hívnak és mire vagyok Ítéltre.

Én azt mondtam, hogy nevem Kapitány Márton, és hogy Poscheleni-re vagyok Ítéltre.“

Miért küldték hát ide?

„Nem tudom; de talán itt kell maradnom.“

„Ez alatt megint lappang valami,“ — monda a hivatalnok.“

Néhány nap múlva megjelent az orvos. Bemutattak neki, ő megvizsgált, s azt monda, hogy nem vagyok semmi-féle munkára használható. Ez az éghajlat nem nekem való; úgy vélekedett a hivatalnok előtt, hogy jobban vagyok ugyan már, de munkára éppen nem használhatnak.

Ezen orvost tehát Nercsinszkból már utasították. A parancsnok azonban mégis munkára küldött. Néhány nap múlva elvezettek a helyiségekbe, hol dolgoztak, s hol mintegy 250 politikai és 80 nem politikai foglyot láttam munkálkodni. Az előbbieik között számos ismerősre akadtam azon szállítmányokból, melyekben én is voltam.

Reggel csak régi penészes kenyeret kaptunk.

Valahára láttam, miként hozzák napvilágra a fémek leg-nemesebbikét, a telepítvénytől mintegy félmérföldnyire vezettek s itt volt az aranybánya. Egy napig fönn dolgoztam, azaz kosarakban elhordtam a földet, melyet a gép a mélységből felhozott, oda, hol azt kimossák. — Csak este kaptunk ennyivalót — Más nap már leküldték

a bányába, hol ásnom kelle. Ez a munka nagyon veszélyes, mert az aknák összeomlása igen gyakori. Így töltöttem 4—5 napot, valóságos rabszolgai munkában. Aztán megbetegedtem, és ismét a kórházba kerültem. Az orvos megismert, s én kértem, hogy szabadítson meg, mert ha még egyszer munkára kell mer nem, tönkre kell jutnom. Tizenöt rubelt nyomtam markába s azt mondtam, hogy még ezentúl is tanusítandom hálámat stb. — Az orvos elment a parancsnokhoz s igyekezett beszédével rá hatni; azt mondta, hogy papírjaim úgy sincsenek még itt, hátha igazat mondtam, és csakugyan nem vagyok súlyos munkára Ítéelve s több e félét.“ A parancsnok megkökkent, s az orvos azonnal irt Irkutskba az egészségügyi felügyelőnek, ki a fokormányzónál házi orvos is volt, s ott közbenjárt értem. — Nehány hétig a kórházban maradtam, s aztán könnyebb munkákra használtak; söpörtem az udvart, s a hivatalnoknál mindenféle kisebb szolgálatot végeztem. Végre Nerczinskből kérdést tettek rám vonatkozólag, minek következése az lön, hogy engem a Poschelenire küldtek, és pedig a jeniseiski kerületben.

Midőn a munka alól fölmentettem, a lánczokat levették rólam, melyeket 1864. april óta hordoztam. Elutazásomkor az orvosnak még 5 rubelt adtam, s egy más hivatalnoknak, ki nekem a visszautazásra kutyák által vont kocsit adott, 25 rubelt ajándékoztam. Ősszel, szeptember végefelé a Bajkai tóhoz értem, októberben pedig Irkutskba, hol soká valék a börtönben, de legalább tiszteséges emberekkel. — Innen 1867. márcziusban Krasznajarskába érkeztem. — Ezen városban kérvényt nyújtottam be a kormányzóhoz, hogy engedje meg ott maradnom. Mindazonáltal Pintsohuski-Woleschbe küld-

tek. Ha oda mentem volna, nomádok közző jutok, mert azon a vidéken már tunguzok, ostjákok és más rokon törzsek laknak. Midőn felolvasták előttem az ítéletet, s én vonakodtam magamat alája vetni, ismét a börtönbe zártak. Később elvittek Anicziferoski-Wolesciibe a jeniseiski területben. Ez utunk 5 — 6 napig tartott a Jenisejen vizen. Hogy mit akarnak velem, azt még magam sem tudtam; valószínűleg még mindig nagy felkelővezérnek tartottak.

Utoljára Uszpit helységbe száműztek, mely nem igen lelhető meg térképeken, hol át akartak adni a feledékenységnek s a sírnak. Átadtak a gyeszátniknak (tizedesnek), épen úgy, a mint portékát szokás átadni.

Az egész helység körülbelől annyi házból áll, a hány rubel volt még zsebemben, tudniillik hétből. Ezen összeggel kelle tehát egész életemen át tengődnöm. Nyájás főnököm mindjárt megérkezésemkor azt mondá: „Holnapig még nálam maradhat, de azután éljen, ahogy tud.“

Ő a folyó partján lakott, s nekem volt időm körülnézni. Először is egy nagy szobát láttam roppant nagy kályhával, melyen a ház lakói aludtak. Este a gyeszátnik meghitt theára, vagyis kenyeret ettünk és prikuskit ittunk, azaz egy darab czukrot vevénk szánkba, s aztán theát szörpöltünk rá. Másnap reggel hasonlókép megvendégeltek, s aztán elmentem lakást keresni. Hallottam, hogy a parton egy öreg asszony lakik egész magányosan. Elmentem hozzá és megkérdeztem, hajlandó-e nekem szállást adni. Azt mondta, hogy igen, és egy rubel szállásbért kért 6 hónapra, élelmezésről azonban magamnak kell gondoskodnom. Én tehát kevés holmimat a mátuskához (vén anyóka) vivém, s aztán kimentem a folyó part-

jára, hol a gyermekek horoggal halásztak. Ez volt az gyedüli sétahely.

Én is szereztem egy horgot és halásztam. Láttam, hogy a ficzkók, kik a parton halásznak, élve, nyersen eszik meg a halakat. A szükség arra kényszerített, hogy utánozzam őket. Kérdezték tőlem, hogy miként ízlik ez új eledel, s aztán nagyokat nevettek, mert látták, hogy „lengyel“ vagyok.

Miután éhségemet kissé lecsillapítám, hazamentem, hol egy magas fiatal embert találtam pálinkás üveg előtt ülni. Azt kérde tőlem: „Te is polák (lengyel) vagy?“— Azt mondtam rá, hogy igen. Azt gondoltam, hogy ez az öreg asszony fia, s arczáról ítélve, a falu legnagyobb gazemberének tartottam, jóllehet már előbb hallottam, hogy a falu lakói általában roszak, s nem ellenségei a lopásnak és rablásnak. Hogy roszak, már az is tanúsítja, hogy a falu 7 házában két kábák (pálinkás-bolt) volt. A ficzkó megkínált pálinkával, és rám akarta erőszakolni, s midőn határozottan visszautasítám, gorgomba lett. Na, gondolám magamban, ha ez a hosszú ficzkó itt marad, akkor nem igen fogunk ki tten megfézni. Este megint adtak théát. Én húst akartam, de azt mondták, hogy azt nem lehet kapni, hanem ha reggel utána látok, kaphatok halat. Így is volt egy kis czukorkészletem lévén, nekány darab czukorért jó nagy halat kaptam, melyet hazavittem a matuskának, hogy számomra elkészítse.

VIII. FEJEZET.

Lakásváltoztatás. Beállók béresnek. Adóbehajtás a nomádoknál. Házassági terv. A szabadság hajnalán..

Azon a roppant területen, melyet az emberi képzelet alig képes felmérni, távol minden várostól, kereskedelmi piactól, állomástól és bányától, teljesen elhagyott magányokban vannak a szibériai fogyencztelepítvények. Ezek lakói egészen magukra vannak utalva. Talán csak abból tudják ezen kiátkozottak, hogy van még felettük emberi hatalom, hogy van közöttük egy ember, ki beszedi tőlük a kormány részére az adót. A tavak és folyók mellett halászatból, a síkságokon állattenyésztésből, a hegyekben és erdőkben vadászatból élnek. Szóval vissza vannak vetve az emberiség ős állapotába. Egy nagyon kétséges civilisatióból csak a bűntények ismeretét hozzák magukkal. Így élnek együtt méregkeverők, apagyilkosok, útonálló rablók, mindenemű kétségbeesett jellemek, nők és férfiak vegyest. Akit középük küldenek, rendesen hallgatólag arra van kárhóztatva, hogy örökre feledékenységhe menjen.

A telepítvény, melyhez engem küldtek, rász hírből állott ugyan, de meg sem volt a legrosszabb valamennyi között.

Néhány kunyhóból állott, melyek mindenkében régi gonosztevők tanyáztak. A közöttük felnövekvő ifjúság egészen hasonló volt a vadakhoz. Egész nap halászatot foglalkoztak, míg szüleik kimentek kis földeiket mi vélni. Ea a halászatban nemsokára nagy ügyességet szereztem, s a mit fogtam, mindig hazavittem a mátkának, ki még a legbecsületesebb asszony volt az egész telepítvényben. Oly szegény volt, hogy soha egyebet nem evett mint szárított és nagy, néha nyers halat. Ha rendkívül jól akartunk élni, elküldött, hogy tojást vegyünk. Aztán a halakat tojásban megsütötte. — Nagyon vágyódtam húsrá, s egykor sikerült is olcsón egy kakashoz jutnom, mert az oroszok babonából nem eszik meg a kakas húsát.

Néhány nap múlva hazajött az öreg asszony fia, s azt mondá, hogy keressek magamnak más lakást. Ennek következtében visszakövettem előre lefizetett pénzem, mire azonban ő egész hidegvérűleg azzal fenyegetett, hogy agyonüt. — Elmentem tehát egy más házba, s kérdeztem, adnak-e lakást. Ők előzékenyen azt kérdezték tőlem, én vagyok-e az a lengyel, kit ide száműztek? Én igenlőig válaszoltam, mire hajlandóknak nyilatkoztak nekem egy kis szobát átengedni félévi 3 rubel bérért. Nem soká gondolkoztam, és oda költöztem. Egy fűtő cső ment át szobámon, mely azt legalább némileg megmelegíté, miáltal a megfagyás ellen biztosítva valék. A lakbér felét kifizettem előre, s csakhamar azt tapasztalám, hogy szerencsés voltam választásomban, mert nem valék többé

közönséges gonosztevőkkel együtt, hanem egy tisztességes paraszt családnál voltam elhelyezve.

Midőn házi gazdám este hazaérkezett, felesége megmondta neki, hogy szállást adott nekem. Eleinte haragudni látszott, de én azonnal megvendégeltem theámmal és czukrommal, s az egész családot meghívtam. Minthogy nagyon keveset beszéltem oroszul, gúny tárgyává tűzének ki, és házi gazdám szolgája egész őszinteséggel azt mondá: „Jaj milyen ostoba ez az ember, még oroszul sem tud!” E jó emberek ugyanis azt gondolják, hogy az egész világ csupa Oroszország és csak egy kis része Lengyelország, tehát szerintök mindenki, a ki nem orosz, az lengyel. Házigazdám megkérdezett, miért lázadtam fel a cászár ellen. „Mit akar ön tulajdonképen a czártól?”

En azt mondtam neki, hogy ártatlan vagyok, s hogy épen ezért nem is Ítélték nehéz munkára.

Nagyon csodálkozott, midőn azt allitám, hogy még egy embert sem ütöttem agyon.

„Mit tud ön dolgozni?” kérdé — „tud-e kaszálni?”

„Majd megkísérlem. Mennyi napszámot kapok?”

„A szerint, a mint dolgozik.”

Másnap reggel kihitt a mezőre kaszálni; kiment velem együtt az egész család, s azonkívül még egy munkás. A szokatlan munka nagyon nehezemre esett. Nem telt el egy félóra s én a roppant hőségűtől kimerültén erőtlenül összerogytam. Másnap már nem kaszáltam, hanem csak gereblyéztem. Ezt a munkát együtt végeztem a parasztember 12 éves leányával. Napjában 10 kopeket kerestem, s azonkívül szárított halat, kenyeret és theát kaptam. Így tartott ez néhány napig.

Egy este, midőn ismét visszatértünk a faluba, azt jelenték gazdámnak, hogy a szadsedatjel (kerületi előjáró) nála van. Ő mindjárt hazasietett, s én megkértem, hogy szabad legyen vele mennem; a szadsedatjelt már Auziferben láttam, s magányomban kellemes volt rám nézve, ha valakivel találkozhatám, ki máshonnan jött. Az előjáró nyájasan megkérdezett, mit mivelek, s én elbeszélem neki, hogy mivel foglalkozom.

Azt mondá, hogy neje nagyon szeretne engem látni, mert németül beszél, és hallotta, hogy én is beszélem e nyelvet.

Én természetesen hajlandó voltam a találkozásra, csak az iránt volt kétségem, vájjon elhagyhatom-e oly könnyen száműzetésem helyét; a szadsedatjel előjáró volt ugyan, de azért nem volt neki megengedve, hogy engem elvigyen. Még előbb el kelle mennie a nomádokhoz, hogy beszedje tőlük az adót a kormány számára, s minthogy útja nem tartott soká, bővebb értesítéseket szereztem, vájjon nem vehetnék-e veszély nélkül részt ebben az érdekes kirándulásban?

Ő megmagyarázta, hogy először a folyam mentében lefelé viszi őt útja, hogy a samojedektől, tunguzoktól és ostjákoktól beszedje a nyers bőroket, melyekkel adójukat fizetik.

Megkérdeztem, nem vinne-e magával?

Ő úgy vélekedett, hogy még arra sincs engedelme, hogy velem összeköttetésbe lépjen, mert ez könnyen gyanút kelthetne. „Egyébiránt — mondá — ma éjjel úgyis itt maradok, és holnapig majd meggondolom a dolgot.“ En átengedtem neki kis szobámat, s magam a közös családi szobában háltam. Volt nála egy pár vánkos,

néhány medve és iramszarvasbőr, s ezekből készített magának ágyat. Én elbeszéltem neki egyes részleteket a lengyel fölkelésből, s így kölcsönösen igyekeztünk egymást mulattatni. Miután közelebb megismerkedett velem, elhatározta magát, hogy elvisz magával. Alig titkolhatóan el örömet, mert most megint új dolgoknak néztem eléje s újból reménylhettem, hogy megszabadulok száműzetésemből.

Mi ketten, a szadsedatjel és én, valamint 6 paraszt, a kik eveztek, következő nap egy fedett csónakban elutazánk. Új gazdám pálinkát, halakat, kenyeret és egy számovárt (orosz theafőző edény) vitt magával. Délben egy gyönyörű erdőben pihentünk meg, azután tovább utaztunk, és késő este ismét megállapodtunk. Így tartott ez 5 — 6 napig, míg Nasiraovába érkeztünk, mely helység körülbelől 15 házból áll. Itt egy egész napot töltünk. Új gazdám engem örül a csónakban hagyott, s magabement a városba, hogy az adópénzt beszedje, mert városban még volt pénz azután 8 napig tovább utaztunk, s jobbára mindig féléjen át is mentünk, mert az északi fény megvilágító az éjt. Elértünk Turchantski-Oblaschtba s ő ott tudakozódott a hivatalnokoknál, vajjon a nomádok értesítve vannak-e a közlő adóbeszedésről? Azt hallottuk, hogy a nomádok már egész vonalon mindenütt utasítva vannak, hogy adójukat megfizessék.

Két nap múlva vizen ismét tovább folytattuk utunkat, és minden egyes állomásnál megálltunk. Mindenütt megjelentek a nomádok, elhozták adóczéduláikat, és a finom kis bőröket, melyekkel adójukat leróvák. Ha egy hiányzott közülök, a többiek lefizették helyette az adót.

Ugyanazon úton több kereskedővel is találtkoztunk, kik halakat vásároltak, s aztán az úton besózták.

Végre elérkeztünk Tolstinosz szigetéhez, melyen egy orosz tisztviselő állomásoz 12 kozákkal. Ezen hivatalnok „császári pálinkát“ árul. Nehány napig itt maradtunk, s aztán visszafelé indultunk a balparton, hogy ott is beszedjük az adót. — Mindenütt, hol a hivatalnok kikötött, a nomádok sátorok alatt tanyáztak. Az állomáshelyen rudakon táblák voltak kifüggesztve, melyen az egyes törzsek neve ki volt írva. A folyam ezen partján sokkal több ostják volt, a másikon ismét a tunguzok és samojédek voltak többségben.

Nem sokszor történt még meg, hogy az adóbehajtásra a nomádok közt száműzött jelent volna meg, és talán roszul is járok, ha a nomádok megtudják, ki van a hivatalnoknál a hajóban.

Ezek a csudaszerű éjek, melyek világosak voltak mint a nappal, s melyekben a különös hajócskán, vastag bundákba burkoltan ülve, lesiklottunk a sápadt folyó mentében, vad nomádok lakta területen és mégis teljes biztonság érzetében, — örökre feledhetlenek lesznek előttem. E mellett semmiségbe enyésznek még a gyönyörű, felsőolaszországi éjekre való visszaemlékezések is, melyeket Velenczében tapasztaltam. Csak ritkán, a hol az erdők sűrű lánczolata megszakad, lát az ember ki a ropant terjedelmű síkságra, hol néhol egy-egy gyöngé világ látszik valami nomád sátorából. A síkságok képe gyakran emlékeztetett terjedelmes pusztáinkra, de a kép mégis egészen más, sokkal idegenszerűbb. A ember érzi, hogy itt a vegetáció, a növény és állatélet tenyészetének határán áll; minden életkeringés lassúbb lesz,

fogni és elveszni látszik. De gyakran megint nagyon élénk lett a táj, ha hajócskánk kikötött, s a különféle vidékekről érkezett nomádok elhozták a bőroket, szép sűrű bundákat, melyek legjobban bizonyítják mennyire óvja a természet gyermekeit a megfagyástól. Leggyakoribb a szürke evet, aztán mindenféle rókanem, továbbá nyest, czoboly, görény és többféle medvebőr. Mind megannyi hódolatteljes adó, melyet a nomádok a nagy czárnak felajánlanak, ki némely népnél az Istent helyettesíti. Visszafelé két csolnakban mentünk, mert Tolstinoszban még egy második csolnakot kelle vennünk, hogy az adó gyanánt beszedett bőroket elhelyezhessük.

Turchainskban kikötöttünk. A szadsedatjel itt a gőzhajóra akart várni, hogy azzal Aneziferbe visszamenjünk, honnan azután nekem vissza kellett volna térnem Uszpitba. Úgy is történt, s én búcsúzáskor meleg köszönetét mondtam a szadsedajetlnak, irántam tanúsított jóságáért és szivességéért.

Ezen utazásban 3 hónapot töltöttem.

Midőn szeptemberben visszaérkezém Uszpitba, már nagyon hideg volt. A mezőket vastag hóréteg borította, s a víz be volt fagyva, — s nekem elfogyott a pénzem is.

Egy este szomorúan ültem szobácskámban, s midőn gazdám megkérdezett, miért vagyok annyira levert, azt válaszolám: „Alig van ruhám, pénzem nincs, és neked is tartozom egy rubellel.“

„Légy szolgálom, — mondá a gazda, — én adok neked élelmezést, ruhát és évenként 10 rubelt.“

Én rááltam, mert azt gondolám magamban, hogy ez úgy sem maradhat így soká; mindig a városba kívántam.

Midőn a tél egész szigorával beköszöntött, egy reggel kértem házigazdám, hogy kölcsönözzön nekem egy bandát, mert Ancziferbe akarok menni a szadsedatjelhoz.

Kérdezte, hogy miért akarok oda menni.

„Beszélni akarok veled, hogy mit tegyek.“

„Hallgass meg! — mondá az öreg — én már beszéltem feleségemmel. Te derék ember vagy, s nem vagy iszákos. Vétkeztél ugyan a czár ellen, de néhány év múlva majd megbocsát, akkor majd visszanyered az emberi jogokat és, és még lehet belőled valami. A legközelebbi állomáson, Pogadajowa faluban lakik feleségemnek nővére, ki özvegy asszony, térj át vallásunkra és vedd el őt.“

A jó ember tehát szibériaivá akart tenni.

Óvakodtam neki azonnal tagadó választ adni, s csak azt mondtam, hogy mindenek előtt a szadsedatjelhoz akarok menni, mivel az ő tanácsa nélkül semmit sem tehetek.

Házigazdámnak tetszett válaszom.

Másnap reggel a szokottnál korábban théáztunk, az asszony kenyeret adott az útra, s így elindultam.

Nemsokára elértem Pogadajowa falut s szerencsésen megtaláltam a nekem ajánlott özvegyet, ki anyjával és tíz éves fiával együtt lakott. Vendégszeretőleg meghívtak théára, s én miután jóllaktam, tovább akartam folytatni utamat. Az asszony azonban semmiképen sem akart elereszteni, azt mondá, hogy pihenjem ki magam, s ő aztán másnap szánján maga tovább szállít engem. Sok kérésre ott maradtam, s másnap, midőn felébredtem, a számovar (theafőzőedény) és vajban sült kenyérsze-

letek már készen álltak az asztalon. Reggeli után az özvegy elkísért a legközelebbi állomásig, hol azután némi szomorúsággal elvált tőlem és visszatért.

Én azután gyalog tovább mentem, és két nap múlva elértem Ancziferbe. Jóllehet késő este volt, midin megérkeztem, azonnal elmentem a hivatalnokhoz, s letelepedtem a konyhában. Midőn hallotta, hogy itt vagyok, behívatott a szobába, és bemutatott nejének, ki német eredetű volt.

Nagyon nyájasan fogadtak, és három napig vendégszeretőleg eltartottak anélkül, hogy szóltunk volna egyes bajos dolgainkról. Végre midőn szóba hozám kívánságomat, azt mondá, hogy ő legfőlebb 25 órára adhat nekem engedelmet, hogy a városban tartózkodhassak!. Ha tovább akarok ott időzni, jelentkezzem a kórházba való felvételre. Mondta, hogy van neki ott egy ismerőse, Alexi Iwanowits Wiczen kerületi orvos, ki szintén beszél egy keveset németül s kinek egy kikeresztelkedett zsidó kedvese van. Nagyon szereti a sakkjátékot, s lehet, hogy már csak azért is nyájasan fogad; a mi a városba való beszállítatásomat illeti, arról majd a kórház fog gondoskodni. A derék hivatalnok megajándékozott néhány rubellel, neje ellátott élelmi szerekkel, s így a hivatalnok utasítása szerint útnak indultam.

IX. FEJEZET.

Orosz hivatalnokok. Egy komédia · Titkos munka. A
lengyelek ősi hibája. A kétségbeesettek lázadása.

A félbarbár életmód, a szokatlan változás az élelmezésben, és ki nem elégítő ruházatom, jenseiski utamon teljesen fölemésztő testi erőmet. Midőn elérkeztem Jeniseiskbe, halálos beteg lettem, összerogytam a postán. Elvittek a kórházba, de most is azt kelle tapasztalnom, a mit már számos alkalommal tapasztaltam, hogy t. i. addig nem működik a hivatal, míg a főnök meg nem érkezik. Ott kelle feküdnöm a hideg előszobában, míg a főorvos eljött. Szerencse, hogy már másnap délben eljött. Természetem szerencsémre mégis szívósabb volt, hogysen kiadtam volna lelkemet, mielőtt az orvos megérkezett. Wiczen főorvos szokatlan szép arczó volt. Átadtam neki a szadsedatjel ajánlólevelét, mire még nyájasabb lön. De nevetésében, mindamellet, hogy nyájas volt, volt valami sajtálsrué elidegenítő.

Azonnal beíratott, ős töredezett német nyelven azt

mondá, hogy megtesz minden lehető. Meg is hagyta azonnal az ápolóknak, hogy jól bánjanak velem.

Néhány órával azután, hogy az orvos eltávozott, egy számovárt, egy font theát, több font czukrot, és néhány font fehér kenyeret kaptam.

Néhány nap múlva teljesen felüdültem, s azonnal elmentem a főorvoshoz, hogy megköszönjem szívességét. Meghitt, hogy sakkozzam vele, de én ezen első alkalommal nagyon óvakodtam nyerni. Ő észrevette azt, és idegenszerű nyájas mosolyával azt mondá: „Ön hízelegni akar nekem, kedves Kapitány.“

Az orvos egy férjes zsidónővel élt, ki férjét és gyermekét Attschinskban hagyta, hol dr. Wiczen városi orvos volt. Az orvostól is volt neki három gyermeke, de mivel azóta kikeresztelkedett, férjének nem volt joga őt visszakövetelni.

Szép és igen jószívú volt, Barátjával egy kőből épült házban lakott, hol három csinosan bútorozott szobája és zongorája is volt. — Jóllehet, a jóllét külső jelei megvoltak, és jóllehet önkényt választák a viszonyt, melyben éltek, életük még sem lehetett nagyon boldog. Volt alkalmam ezt észrevenni, mert néha egész napokat töltöttem náluk. Míg az orvos betegeinél járt, én barátjával maradtam, s ha hazatért, ott kelle ennem náluk hogy ebéd után sakkozhassunk.

Felgyógyulásom után az első estét az orvossal a helybeli gyógyszerésznél töltöttem, kit Schneenek hívtak. Rigából való volt. Ezen ember neje, ki az Ural tövén alapított német telepítvényből származott, szintén német vala.

Úgy a művelt oroszok, mint a bevándorlottak és

száműzettek, kik Szibériában laknak, a német nőket többre, becsülik a bensülött nőknél, mert a német nők dolgoznak, többnyire jól főznek, s a házigazdaságot belátással és tisztán vezetik. Sok német nő, kikhez közönségesen a zsidónőket is számítják, orosz Lengyelországból jő, de sokan jönnek a balti tenger partvidékeiről, s az Ural mellett alapított német gyarmatokból is.

Ezen emberek igen szívesen fogadtak. Egész esudálkozással kérdezték, hogy miből éltem a szibériai faluban.

Elbeszélöm nekik sorsomat s egész helyzetemet.

Schnee úr azt mondá: „Én nem is ereszteném el önt innen többé, de felsőbb engedély nélkül nem szabad a lengyel száműzöttekkel közlekednünk. Ez nagyon veszélyes volna.

Egyébiránt elhatározta, hogy meggondolja a dolgot és még megbeszéli dr Wiczennel.

Még soká együtt maradtunk. Később eljött még egy optikus is Pétervárról, ki áruival beutazta Szibériát. Hosszú idő után most élvezöm először a műveit társaság jótéteményét.

Vacsora után dr. Wiczennel hazakocsiztam, és éjjel nála voltam szállva. Másnap ismét elmentem a gyógyszerészhez. A gyógyszerész a következőket tanácsolta: „Menjen el a sprawnikhoz (kerületi előljáró,) talán megengedi, hogy itt maradjon. Mondja meg neki, hogy falun nem képes kenyerét megkeresni, és hogy én önt szolgáltnak akarom fogadni. Ő ugyan el fogja önt utasítani, de ez ne ijessze önt vissza. Egy komédiát kell majd eljátszanunk.“

Én tehát elmentem a kerületi előljáróhoz. Megkér-

dezte, hogy mit akarok, s én előadtam kérésemet. Nem is hallgatott végig, hanem rám kiáltott: „Ki innen, te lengyel tolvaj.“ Én ekkor átadtam neki egy kérvényt, melyet számomra fogalmaztak, hogy a kormányzóhoz juttassa. A kerületi előjáró azonban még ezt is vonakodott elfogadni; azt mondá, hogy nincs rá felhatalmazva, hogy kérvényeket vegyen át; hogy menjek odább stb.

Elmentem, de másnap megint megjelenteni nála, még pedig minden holmimmal együtt. Hideg vérrel álltam most az oroszlán barlangjában, mert tudtam, hogy a háttérben pár igen szolid oroszlánő van.

Batyumat, mely magába foglalá egész vagyonomat, a sprawnik előszobájában letettem a földre, és azután beléptem szobájába. A sprawnik reám ordított: „Már megint itt van?“

„Igen, még pedig ez egyszer egészen itt vagyok. Küldjön börtönbe, ott legalább ennem adnak, de falun éhen kell halnom. Meg kell engednie, hogy itt maradjak, mivel itt fogok találni alkalmazást,“

Szolgáit kiáltotta elő, kik között két kozák is volt.

Én egész nyugodtan azt mondám: „Uram, én nem félek a kozákoktól; én nem megyek el, míg csak meg nem engedi, hogy itt maradjak, vagy míg börtönbe nem küld.“

Nagyot nézett rám, elkezdett rám kiabálni, mily szemtelen vagyok, és ne gondoljam, hogy a lengyel erdőkben vagyok stb. — Miután mérgeződésében egészen kifáradt, én azt mondám: „Tehát készen van már ura sügöd?“ Elámulva azt felelte rá: „Igen.“

Erre én egész kényelmesen leültem a pamlagra s c pillanatban belépett dr. Wiczen, ki azonban úgy tett, mintha

nem ismerne. Azonnal észrevehem, hogy ez is a komédiához tartozik. Szükségesnek látszott, hogy a jelenet a sprawnik szolgálai előtt folyjon le. Oly országban, mint Oroszország, hol a kémrendszer annyira ki van fejlődve, ennek oka könnyen kiviláglik. — A sprawnik közönyösen intett nekem, s aztán dr. Wiczennel bement a másik szobába. Rövid időre magamra hagytak, s aztán dr. AViczen eltávozott. A sprawnik kikísérte őt, és midőn visszajött, rám kiáltott: „Még mindig itt van?” E pillanatban bejött egy szolga azon jelentéssel, hogy fel van találva. Ő azt mondta rá: „Jó! mindjárt jövök,” — s egy-szersmind megkérdezte tőlem, ettem-e már.

Én panaszos hangon azt mondám: „Már két napja, hogy kijöttem a kórházból, s azóta semmit sem ettem. Erre meghitt, hogy egyem vele. Két szobán át eljutot-tunk az ebédlőbe. Két nő, egy öregebb és egy ifjabb üdvö-zölt bennünket, s azután helyet mutattak az asztalnál. A gyógyszerésznőnek két barátnéja volt. Az öregebb azt kérdezte tőlem; „Lengyel ön?” Én azt válaszolám: „Nem, én magyar vagyok.” Erre az ifjabb nő elcsudál-kozva azt mondá: „Nagyon messze lehet az a Magyar-ország!”

Ezzel meg volt nyitva a társalgás, mely igen élénk lőn, A két nő szintén német szülőktől származott.

Ebéd után az ifjabb nő felszólítására elbeszélőm neki helyzetemet, s kértem, hogy járjon közbe érettem a ke-rületi eljárónál. Ő azt megtette, s a haragos ur a nő kérelmére azt mondá: „Tehát még ön is esedezik a lá-zadóért.”

Azután hozzám fordult: „De micsoda állást fog ön elfoglalni Schnee-nél?”

„Szolgája, udvaroncza leszek — viszonzám — vagy bármi más.“

„Tehát menjen el hozzá, és mondja meg neki, hogy jöjjön ide; vigye el magával batyuját is, átkozott lázadó!“

Saját kocsijában vitetett a gyógyszerészhez. Midőn odaérkezőnk, megmondtam a kocsisnak, hogy várjon, s aztán beszóltam Schnce úrhoz, hogy menjen mindjárt ugyanazon kocsival vissza a sprawnik úrhoz. Schnec azonnal elment, én pedig addig lakásán vártam. A gyógyszerész csakhamar visszatért azon hírrel, hogy itt maradhatok, de úgy vélekedett, hogy nagyobb biztosság kedvéért mégis jobb volna, ha elküldenök a kérvényt a kormányzóhoz. Este megbeszéltük, hogy mit fogok dolgozni, s én azonnal kértem Schnee urat, hogy alkalmazzon munkára. Elhatároztuk, hogy a gyógyszertárban fogok segíteni és így is történt. Ez október havában volt.

Dr. Wizr mindennap meglátogatott bennünket. Engem bemutatott több családnál, s több ismeretséget kötöttem. Midőn láttam, hogy szívesen fogadnak, magam is tevék már látogatásokat.

Jeniseiskben lakott 10 —12 lengyel, kiket már azelőtt ide száműztek, hogy itt letelepedjenek. Nem állottak semmi összeköttetésben az oroszokkal, és — mint a lengyelek idegen földön is mindig teszik, — egymás között sem éltek egyetértésben. Én igyekeztem őket kibékíteni, s rábírní, hogy ne beszéljenek megvetéssel egymásról és az oroszokról. Végre sikerült a lengyeleket ismeretségbe hoznom az oroszokkal, s őket hozzájuk lassanként bevezetnem, miáltal helyzetük mindenesetre lényegesen javult.

Megkísérlöm a pénzgyűjtőt is a lengyelek között azon célból, hogy a gyűjtött pénzből postaközlekedést szervezzek a lengyel száműzöttek számára. A felesleges pénz szegény lengyelek támogatására volt szánva. Az eszme annyira viszhangra talált, hogy még orosz kereskedők is adakoztak e célra pénzt. Így Lapátin, kinek Krasnajarskában arany mosó telepe volt, 10 rubelt adott át nekem a nevezett célra. A dolgot azonban csakhamar fölfedezték, és szigorú büntetés terhe alatt betiltották. Azonban a tilalom daczára, szoros titoktartás mellett, a közlekedés az elszórva lakó lengyelek között még is fenmaradt. Később megtudtam, hogy a kainski kerületben elfogtak titkos postánkról néhány levelet. Az illető paraszt, ki a tovaszállítással meg volt bízva, azt állítá, hogy a leveleket találta.

A titkos közlekedés folytán, melyben a lengyelekkel álltam, meghallám, hogy Bendowski alezredes, egy orosz szolgálatban álló lengyel, ki az egész, irkutski főkormányzóságban a lengyelek levelezését vezette, nagy pénzösszeg elsikkasztása miatt fogságra vettetett. Az orosz Lapátin, krasnajarskai aranymosó tulajdonos pedig következőképen beszélő el nekem, hogy mikint bának a krasnajarskai kerületben a lengyel elítéltekkel:

„Kevéssel ezelőtt — beszélé — utazásom közben egy falun finom nevelésű fiatal embert találtam nagy nyomorban, betegen feküdni. Én kockáztattam a dolgot, s elvivém magammal, hogy őt, ha nem engedik is meg, hogy magamnál tartsam, legalább kórházba szállítsam. A fiatal ember többször megkért, nézessem meg a kormányzónál, nem érkezett-e számára pénz, mert már öt hónap óta nem kapott sem levelet sem pénzt. A kor-

mányzó mindig azt izente, hogy nem érkezett. Én elutaztam s a fiatal ember kórházba ment. Meggyógyulása után ismét kikergették a városból. Két hó múlva visszatértem. — A fiatal ember azóta nagy nyomorban meghalt. Hogy bizonyosságot szerezzek magamnak, egy alsóbbrendű hivatalnoknak néhány rubelt ajándékoztam, hogy nézzen utánna, nem érkezett-e levél a fiatal ember számára. Ekkor megtudtam, hogy 6—8 hónap előtt 300 rubel érkezett számára, mely még most is a kormányzó úrnál van.

Nercsinszkból is kaptam értesítéseket, melyekből megtudtam, hogy ott a lengyeleket útépitésre használják. — Scharamovitsch nemsokára értesített, hogy 800 ember, közöttük ő is, ki van rendelve, hogy május hóban a Bajkai tavon túl utat építsenek. Kevéssel ezután megtudtam, hogy már meg is érkeztek oda, s hogy csakugyan útépitésre használják őket. Ismét néhány nap múlva arról értesültem, hogy az a 800 munkás lázadásra készül, s vezérül Scharamovitschot választotta. Fe akarták magukat szabadítani és Chiuába menekülni. Scharamovitsch értésére juttatá valamennyi gyármunkásának, hogy készek legyenek a felkelésben részt venni. A munkásoktól beérkezett válaszok nem valának ki elégítők.

Később hallottam, hogy a lázadás csakugyan kitört, sőt meg is kértek, hogy rögtön csatlakozzam hozzájuk. A felkelőknek már 30 fegyverük és 20 lovuk volt. A lengyelek azonban nem akadtak mind megszabadulni Scharamovitsch segélyével, s így ő kénytelen volt az ochati erdőkben lassan előre nyomulni. Itt csak igen nehezen tudott élelmi szerekhez jutni. Értesítésére én

azt válaszolám neki, hogy ne kérdezze, ki akar megszabadulni, hanem lépjen fel mindenütt erélylyel és parancsoljon, akár akarják a lengyelek, akár nem, nyissa meg börtöneiket, s a ki nem akar vele menni, lövesse le, élelmi szereket pedig vigyen el magával onnan, ahol fogházak vannak. Ok azonban vonakodtak ezen kétségbeesés sugalta tanácsot követni, mely pedig egyedül volt czélszerű, hanem inkább még kétségbeesettebb eszközöz fordultak.

Scharamovitschot s a kevés hü embert, kiket maga köré tudott gyűjteni, a Chinába vezető ocháti erdőkben nemsokára körülfogták az oroszok. Kétségbeesett harcz fejlődött ki, mely utolsó viszhangja volt a nagy lengyel erdőségekben kiküzdött csatáknak. Történetírók nehezen fogják följegyezni a történet lapjaiba a hallgatag szibériai erdőkben történt eme kétségbeesett utolsó küzdelmet Ezen erdők magánya elnyelte a lengyelek harczizaját és utolsó jajkiáltását, mint a feneketlen mélység, melyből — nem jó vissza egyetlen hang, egyetlen hörgés sem.

Azoktól, kiket később Irkutskban agyonlőttek, hallottuk, mily vad, mily kétségbeesett volt ezen utolsó mozzanat. Az oroszok — tudva, hogy itt műveit szem nem látja őket, még egyszer teljesen átengedők magukat mongol természetük teljes, fékezetlen vadságának és ádáz gyűlöletüknek a lengyelek iránt. Nehány száz rozsul fegyverzett férfi hetekig küzdött oly túlnyomó hatalommal, mely talán csak azért működött oly lassan és óvatosan, hogy a szegény felkelők halálharczát meghosszabbítsák. Az oroszok nem adtak kegyelmet, és csak néhány sebesült maradt az

utolsó küzdelem után élve, de csak azért, hogy később kivégeztessenek. Ez történt Scharamovitschsal és négy társával, kiket azután Irkutsban agyonlőttek.

Ezen időtől kezdve még szigorúbban bántak Szibériában a lengyelekkel, mint azelőtt, s ennek következtében majd minden fogházban számos lengyel veszett el így p. a kainski kerületben egy sóföldében egy Ausztriából való fiatal lengyel, ki a börtönört rossz bánásmódja miatt megszólította, felpofoztatott ez által, és midőn a fiatal ember az őrt öklével eltaszította magától, az őrtálló kozákok azonnal rárohantak és félig agyonverték. Sötét börtönbe zárták szegényt, megírták róla a hivatalos jelentést Krasnajarskába, s az onnan érkezett parancs folytán agyonlőtték. Ez egyike a számos ténynek, a mi megmaradt emlékezetemben.

X. FEJEZET.

Szibéria titkaiból. A megszabadulás.

A körülmények, melyek között Jeniseiskben éltem, megengedek, hogy az oroszok, különösen a szibériai oroszok jobb osztályainak társadalmi életéről bő tapasztalatokat szerezzek. Ezen jobb osztályokhoz tartoznak a száműzöttek is. Megvallom, hogy tapasztalásaim néha iszonyúak valának. Azt gondolhatná valaki, hogy az ember ott, hol a természet sokat megtagadott, jobban van a társas életre s a barátságra utalva, mint másutt és kénytelen embertársaival nyájasabban közlekedni. Épen az ellenkezőjét tapasztalám. Épen Szibériában volt alkalmam megérteni Turgeneff Iván, a híres orosz írónak azon mondatát, „hogy az egész orosz élet nem alkalmas a műveltségre, s hogy az oroszok látszólagos hatalma csak füst.“

A városi lakókhöz, mint már említém, lassanként száműzöttek is járultak, kik nem voltak képesek a falukban megélni, vagy csak tengődni is, de minden kísér-

letem, melyet arra nézve tevék, hogy őket a benszülöttekkel összekötetésbe hozzam, hogy társas kört, vagy olvasó egyletet alakítsunk, meghiúsult. Mindennemű egyesülést azonkívül felülről is szigorúan tiltának.

Az élet e városban nagyon kicsapongó. A nők nagyon fényűzők, a férfiak pedig leiszszak magukat. Ha a férfiak valami ünnepélyre vagy mulatságra összejöttek, nagyban kártyáztak. Legtöbbször ilyen módon vesztik el vagyonukat, s így jutott tönkre Schnee Károly is, az én főnököm. 7 — 800 rubel kezelési költség mellett 8—12.000 rubel jövedelme volt évenként, de a kártyajáték s egy per elvesztése arra kényszerít, hogy eladja gyógyszer-tárát Egy rokona, Schnee Jenő, ugyanazon gyógyszertárt mint gondnok vezette tovább, én pedig segéd valék mellette.

Tovább is megmaradtam e helyen, s innen igen jól észlelhettem az egész népeletet. Az emberölés napirenden volt, főképen télen, midőn közel 10 ezer aranyásó és mosó munkás időzött a városban. Ezek az emberek nyáron át naponként 70 — 80 kopeket keresnek, s így megtakarítanak 2 — 300 rubelt, mit azután télen a városban elpazarolnak.

Hogy a tulajdonosok az aranybányákban munkásokat kapjanak, ügynököket küldenek ki a falukba. Ezek elmennek a korcsmákba, leitatják a parasztokat és szerződéseket íratnak alá velük. Ha ezt megtették, már nem vonhatják el magukat, és kötelesek az illető aranybányába menni dolgozni. Az aranybánya a jeníszéiski kerület északi vidékeire vannak. Minden 56 verst után a bányatársaságoknak egy állomásuk és minden aranybánya mellett van egy hosszú faépület, hol az aranyat mossák;

mellette egy más épületben van az iroda. A telep igazgatója joggal bír, kancsukára ítélni bármely munkást. A munkásoknak reggeli 3 órától déli 1 óráig kell dolgozni; rövid pihenés után a munka tovább foly esti 11 óráig, mi könnyen lehetséges, mert ezen vidéken soha sincs teljesen sötét. A császári bányákban a munka nem oly súlyos mint a társaságoknál. Megbetegedések és halálesetek igen gyakran fordulnak elő. Ha beomlások következtekben vagy gépek által összetörtve több munkás elvesz, ezt nem szabad tovább elbeszélni. A hivatalos jelentésekben mindig azt mondják, hogy az illetők valami betegségben haltak meg. Van ugyan minden aranymosóda mellett egy kórház, de csak nagyon kevés beteget vesznek fel abba. — A munkák többnyire májusban veszik kezdetüket, és szeptemberben végződnek, akkor aztán országos vásár van Jeniseiskben s erre a munkások tömegesen betódulnak a városba. —

Azon aranybányák, melyeket e kerületben 1840-ben fölfedeztek, annyira elszaporodtak, hogy most mintegy 160—200 szabadalmazott aranymosó van. kik a kormány felügyelete alatt állnak. Az aranyat magas kegyekben homok között találják, melyből kimossák s Bernaulba viszik, hol a kormány egy imperialnyi súlyt 6 rubellel vált be. Az utóbbi években e kerületből miutegy 40,000 font aranyat szállítottak.

Ezen eltérés után ismét visszatérek élményeimhez.

Egy nap midőn a gyógyszerárban valék, dr. Wizn feltűnő rősz kedvvel bejött, s azt mondá, hogy kedvesének szüleitől egy levél érkezett, melyben közel megérkezésüket tudatják. Azt mondá, hogy a szülők nem tudnak semmit az ő viszonyáról Mária Jwánow- ához,

és így nem igen fognak vele (a nővel) rokomzenvezni. Én semmi rosztat sem sejtve, azt mondán, hogy hiszen ismerem, hogy jó teremtés, és majd igyekezni fogok szüleit lecsillapítani. Ő aztán egy szert adatott magának főfájás ellen, melyben kedvese gyakran szenvedett s azzal eltávozott.

Mária Jwanownát az említett baj szokszor bántotta, és barátja mindig Hoffmann cseppeket adott be neki chloroformmal, s ez könnyesen használt is. — Dr. Wizr éppen akkor, kerületét meglátogatandó, nagy útra készült, de mielőtt elindult, Schnee Jenővel hoszasan és indulatosan beszélgetett, mi azonban nekem nem tűnt fel.

Dr. Wizr távollétében egy lengyel orvos, dr. Antunovich, volt megbízva, hogy dr. Wizr betegeit gyógyítsa, s a gyógyszerárnak meghagyatott, hogy e lengyel orvosnak gyógyszereket kiszolgáltasson, míg a kerületi főorvos távol van. Két vagy három nappal dr. Wizr elutazása után Mária Jwanowna kocsijában a gyógyszerár elé jött és kért, hogy, mit már többször tevék, vele kikocsizzam. Az utón rendkívül nagy fejfájásról panaszkodott, miért is azonnal megfordultunk s haza mentünk. Ő kért, hogy hívjam el hozzá dr. Antunovitscot. Én elhívtam hozzá dr. Antunovitscot, ki ismerte a nő baját. Miután megnézte a beteget, elment kocsin a gyógyszerárba. A kocsis nemsokára visszajött, és egy írásbeli rendeletet hozott magával, melyre az volt írva, hogy a beteg óránként tiz cseppet vegyen be a küldött szerből.

Mikor az orvosságot elhozták, magára hagyám a beteget s elmentem, de a rendkívüli nagy adag a mit az orvos rendelt, arra bírt, hogy kevés idő múlva vissza-

térjek hozzá. A nőt mély álomba merülve találtam. 10 csepp nagyon soknak tetszett előttem, s az orvosság is másképen nézett ki, mint a melyet a beteg közönségesen használt. Hazamentem s aggodalmamat közöltem Schnee Jenővel. Ittas s nyugtalan volt, újra megcsinálta az orvosságot, s azt mondá, hogy vigyem el ezt a betegnek. Midőn ismét odaérkezöm, a nő már a második tíz cseppet is bevette, és ismét mély álomba volt merülve. Én ágya mellé állítám a nyugalommal hozott szert, s a másikat elvittem magammal.

Éjjeli 10 órakor a beteg még mindig aludt. Mint a cselédség beszélte, reggel felé, félig megmerevült nyelvvel megparancsolta, hogy vigyék oda hozzá kis gyermekét, és hívják el azonnal Antunovitschot és engemet. Odasiettem s épen azon pillanatban érkezém meg, midőn meghalt. Rövid heves halálharcz s dr. Wizr kedvese nem vala többé.

Azonnal elszaladtam a rendőrbiztoshoz, ki dr. Wizr lakását hivatalosan lepecsélyteté. Mivel a szerencsétlen nő hirtelen halállal halt meg, a rendőrbiztos meghagyta, hogy holttestét a kórház jégvermébe tegyék, hogy később majd felbonczoltassék. Azonnal dr. Wizr után küldtek, ki nem sokára megérkezett, nagyon szomorúnak látszott és soká sírt.

Fölbonczolták a holttestet s a hivatalos lelet azt mondta ki, Mária Jwanowna agyszélhűdésben hunyt el. A bonczolás után eltemették.

Midőn visszatértem a temetésről, főnököm Schnee Jenő ismét ittas és feltünően nyugtalan volt. Én megkérdeztem, mi baja, mire ő őrzöngő hévvel torkon ragadt és rám kiáltott, hogy hallgassak. Kiszabadítám magamat kezei közül, és bezártam őt egy mellékszobába.

Később a részeg ember odahítt az ajtóhoz, s azt mondta „Ha el nem árul, mindent megmondok; azt beszélnek hogy dr. Wiza sírt, pedig éppen ő volt oka Mária Jwanowna megmérgeztetésének.“

Ez a nyilatkozat iszonyú benyomást tőn reám, Igyekeztem felindulásomat elrejteni Schnee előtt, kit ki-eresztettem a szobából, miután megnyugodott. Néhány óra múlva megint eljött hozzám és kérdező: „Szóltam önnek valamit Mária Jwanowna haláláról?“ — nÉ azt feleltem rá: „Miért kellett volna önnek arról szólni, hiszen úgysis tudom, hogy Mária Jwanowna meghalt “ — „Igen, de hogy mi volt oka halálának?“ — mondá fenyegetőig. — „Agyszélhűdés — válaszolám, — hiszen a hivatalos bonczlelet is ezt mondja.“ Óvakodtam tudtára adni, hogy ittasságában elárulta magát előttem, mert utoljára is nem voltam sokkal különb helyzetben, mintha jobbágya lennék.

Néhány nap múlva kiléptem a gyógyszerertárból, mit annál könnyebben teheték, mert Schee Jenő úgysis elhívatta magához öcsését Szt. Pétervárról segédül. — Sokat gondolkoztam, miként jelenthetném fel a bűntényt, hogy a gyilkosok elvegyék igazságos jutalmukat, de legjobb akaratom mellett sem találtam erre utat. Az illetékes egyének mindegyike kevésbbé többé szoros össze köttetésben állott a bűntény részeseivel, mely viszonyt, bizonyos közös ügyek, melyek közöttük fenforogtak, még szorosabbá tevének, úgy hogy azon veszélynek tettem volna ki magamat, hogy a bűnösök helyett engem fognak be, mi az orosz viszonyok között hasonló esetben nem is ritkaság.

Nem sokára azután, hogy a gyógyszerertárból kilép-

tem, megérkezett Jeniseiskbe Székely Lajos, ki eddig a kainski kerületben volt. Titkos levelezésünk által megtudta, hogy Jeniseiskben magyar rab lakik t. i. én. Egy kozák elvitte őt a kerületi törvényszékhez s ott Székely azt mondta, hogy ő az itt időző magyarhoz jött. Mindjárt elküldték értem. Megöleltük, megcsókoltuk egymást, s én azzonnal elvivém őt lakásomra. A hivatalnok azt mondá, mikor elmentünk, hogy gondoskodjam, miszerint Székely számára kezeset találjak és hogy nyújtsak be kérvényt az ő nevében. En mindenről gondoskodtam, s mi augustus és september hónapokat együtt töltöttük.

Midőn egykor egy séta alkalmával elmentünk egy ócska épület mellett, Székely megkérdezte tőlem, micsoda épület az. En azt válaszolám, hogy ez hajdan serfözde volt, mire ő azt jegyezte, meg, hogy szükség esetén képes volna egy serfözdét vezetni. En tehát elmentem a tulajdonoshoz, s megkérdeztem, hogy meg van-e minden, mi egy serfözdéhez szükséges. Ő azt mondta, hogy igen, s akkor én közlém vele, hogy én és honfitársam készek volnánk a földet tőle átvenni, és újra működésbe hozni. A tulajdonos átengedte nekünk az épületet, és csak a nyereség harmadrészét kötötte ki magának.

Most csak pénzről kelle gondoskodnunk, melyen árpát vegyünk, s melylyel a fogyasztási adót lefizessük. Elmentem több kereskedőhez, kik megígérték, hogy hitelre szállítanak nekünk árpát, Dr. Wiznt megkértem, hogy hívjon meg nagyobb számú vendéget, hogy alkalmam legyen tervem iránt többek érdekét felköltetni. Dr. Wizn azonnal szétküldte meghívóit, és egy ivet készített az aláírások gyűjtésére. Bemutattam nála Székely L. is, és ezen este vállalatunk javára 350 rubelt sikerült gyűjtenünk

Azonnal megkezdjük a serfőzést s ezen szibériai serfőzde első eredménye oly jól ütött ki, hogy 2000 db. üvegkészletünk kevés volt, s Tornákból még ezer darabot kelle megrendelnünk.

A első hónapokban olyjól ment üzletünk, hogy mind-egyikünkre 28 - 30 rubel tiszta nyereség jutott. De épen ezen nyereség arra bírta a tulajdonost hogy a szerződést megszegje, és a serfőzdet saját kezelésébe átvegye. Ezt annál könnyebben tehető, mivel velünk száműzöttekkel nem sokat törődtek, s mivel épen nem lehetett kilátásunk, hogy törvénszéki úton czélt érjünk.

Ezen rövid serfőző pályám után egy ideig azon orvosi tapasztalataim után éltem, melyeket a gyógyszer-tárban szereztem, s melyek képessé tettek, hogy a Jeniseiskben különösen gyakran előforduló titkos betegségek gyógyításában sikeresen működjem.

így mint orvos működtem, mig egy 1868. máj. 25 én kelt császári rendelet megkegyelmezett minden idegennek, ki Szibériába volt száműzve. Ez örömnap vala Jeniseiskben. A lengyelek, kik örökös ellenségeskedésben éltek egymással, az után egymás nyakába borultak, és megesküdtek, hogy többé nem gyűlölik egymást.

E megkegyelmezés híre csak júliusban jutott el hozzánk. Augustus végén egy pcoszszal Krasznajarskába utaztam, s onnan februárban értünk Bernbe, honnan sok más volt fegyenczcel visszaszállítottak Ó-Oroszországba.

1869 év márczius havában Nisni Nowgorodba értünk. Ezen hosszú ideig tartó úton naponkint 15 kopeket kapunk, és szánkán utaztunk, míg a többi fegyencz gyalog ment.

Nisni Nowgorodból a vasúton Szt. Pétervárba mentünk, hová márczius 10-én érkezém meg. Itt útlevelet kaptam, mely nehezen szerzett „Kapitány“ nevemre szólott. Pétervárról Varsóba utaztam, honnan néhány nap múlva szeretett hazám felé siettem.